

OUDERSCHAP IN BEELD HOUDEN

BEELDENDE SCHEIDINGSTHERAPIE VOOR EX-PARTNERS MET GEZAMENLIJKE KINDEREN

ONDERZOEK

Student: Elise Boers

07-06-2016, Amersfoort

Consulent: Gemmy Willemars

Eerste beoordelaar: Neel de Haan

Tweede beoordelaar: Anneke Baerends

Creatieve Therapie Beeldend

SAMENVATTING

Het aantal scheidingen per jaar stijgt. Bij de meerderheid van de scheidingen zijn kinderen betrokken. Ongeveer 20 procent van de scheidingen verloopt problematisch en jaarlijks lijden ongeveer 3.500 kinderen onder de scheiding van hun ouders. Het leed dat kinderen en ouders ervaren kan voorkomen worden door de ouderlijke conflicten op te lossen en te werken aan stabiel ouderschap.

In *Ouderschap in beeld houden* is onderzocht op welke manier er in beeldende therapie gewerkt kan worden met ex-partners met gezamenlijke kinderen, die als ex-paar in therapie gaan. De hoofddoelen van deze therapie zijn het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie.

De deelvragen beslaan de indicatie, behandeldoelen, methodische benadering, interventies en beeldende werkvormen passend bij deze vorm van therapie. De gegevens zijn verzameld door middel van deskresearch. Door het toepassen van de inhoudsanalyse op de gevonden bronnen is tot resultaten gekomen.

Geconcludeerd kan worden dat beeldende scheidingstherapie voor deze doelgroep gekenmerkt wordt door een ontwikkeling in de onderlinge interactie, met een nadruk op samenwerkingsopdrachten, door een toenemende volgende attitude van de therapeut, door inzichtgevende en evaluatieve vragen en door voorwaardelijke bereidheid van de cliënten.

Dit onderzoek heeft geresulteerd in een product voor beeldend therapeuten van waaruit in de praktijk beeldende scheidingstherapie kan worden gegeven. Met de ontwikkeling van dit product wordt bijgedragen aan de continuerende kwaliteitsbevordering van de beroepsuitoefening.

Om de kwaliteit en de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten, dient triangulatie met praktijkervaringen en observaties plaats te vinden. Daarnaast kunnen specifieke scheidingssituaties onderzocht worden waarvoor de resultaten van dit onderzoek te algemeen, of onvolledig zijn.

ABSTRACT

The number of divorces increases each year. The majority of the divorces affects children. Approximately 20 percent of all divorces involve major problems and annually about 3,500 children suffer as a result of their parents' divorce. The suffering experienced by both children and parents can be prevented by solving parental conflicts and working towards stable parenting.

Ouderschap in beeld houden explores how art therapy can be used by ex-partners who have children together, when they attend therapy as an ex-couple. The main goals of this therapy are the process of coping with the ended relationship, and the development of a functional parental-alliance.

The sub-questions cover the indication, treatment goals, methodical approach, interventions and art therapy exercises suited for this form of therapy. The data were gathered through desk-research. The *qualitative content analysis* was used to analyse the collected data, which led to the results.

The research shows that art divorce-therapy for this target audience is characterized by a development in the inter-parental interaction, an emphasis on collaboration exercises, an increasing non-directive attitude of the therapist, insightful and evaluative questions and conditional commitment of the clients.

This research has resulted in a product for art therapists which can be used to practice art divorce-therapy. Developing this product has contributed to the continuing quality improvement of the professional practice.

To increase the quality and reliability of the research, practical experiences and observations should be triangulated. Also specific divorce situations can be examined, as the results of this study can be too general, or incomplete.

AAN ALLE GESCHEIDEN OUDERS VAN NEDERLAND

Met deze brief willen wij jullie laten weten hoe wij ons voelen. 'Wij' zijn de 70.000 kinderen per jaar die op een dag te horen krijgen dat hun ouders uit elkaar gaan.

Op die dag stort onze wereld in. Alles wat veilig en vertrouwd was wordt ineens anders. Veel van ons moeten verhuizen, naar een andere school, wennen aan jullie nieuwe liefdes en in het ergste geval 1 van de ouders heel erg missen. En dat doet pijn.

We willen Zó graag allebei onze ouders in ons leven. Twee ouders die van ons houden en ons groot zien worden. Twee ouders die staan te juichen langs de lijn, trots zijn als we goeie cijfers halen en alles willen weten over ons eerste gebroken hart. Die samen op de eerste rij zitten als we examen doen en liefdevol hun eerste kleinkind vasthouden.

Weten jullie wel hoeveel verdriet we soms stiekem hebben? Als we de boodschapper moeten zijn. Als we moeten luisteren naar de gemene dingen die jullie over elkaar zeggen. Als we zien dat jullie elkaar negeren waar we bij zijn.

Weten jullie wel hoe moeilijk het is om van jullie allebei te houden, terwijl dat soms van 1 van jullie niet mag? Dat we dan maar niks zeggen over hoe leuk het weekend was?

We voelen ons verscheurd tussen de twee mensen waar we zoveel van houden. We voelen ons schuldig als we het leuk hebben bij de ander. We voelen ons verantwoordelijk voor jullie geluk. Meestal zijn jullie zelf na een tijdje weer gelukkiger. Maar voor ons is dat vaak niet zo makkelijk.

Sommigen van ons houden er de rest van hun leven last van.

Dus mogen we jullie een paar dingen vragen?

- > Laat ons alsjeblieft geen kant kiezen
- > Maak geen ruzie waar we bij zijn
- > Zeg geen slechte dingen over elkaar tegen ons
- > Geef ons de tijd om te wennen aan de nieuwe situatie
- > Luister echt naar wat we te zeggen hebben
- > Geef ons de ruimte om van jullie allebei te houden
- > Vergeet niet dat jullie samen voor ons hebben gekozen.

Een scheiding voelt als een veilig huis dat ineens helemaal verbouwd wordt. Muren eruit, nieuwe vloerbedekking, ander behang. Eerst is het 1 grote puinhoop en dan komt er heel langzaam iets moois tevoorschijn. Laat ons rustig mee verven en vraag ons wat we van het uitzicht vinden.

Zo bouwen we met jullie samen aan een nieuw huis. Met hier en daar een barst of een kapotte dakpan. Maar wel warm, veilig en stevig. Een plek waar wij ons weer THUIS voelen.

De sleutel hebben jullie net gekregen.

Namens alle jongeren van Villa Pinedo

-X-

VOORWOORD

En toen kwam het eind in zicht! Het afronden van de studie en het ontvangen van mijn diploma zijn tijdens mijn studiejaren mijn grote drijfveer geweest. Maar hoe daar te komen..? Plannen en mezelf aan het werk krijgen zijn door mijn ADHD grote uitdagingen voor mij en ik wist dat ik het uiteindelijk niet meer zou redden met 'laatste-moment-werk', want je scriptie schrijf je niet even in de week voor de deadline. Ik zag er daarom enorm tegenop.

Gelukkig heb ik er iets op gevonden; *Roeli's klasje*. Samen met Dana, die tegen dezelfde dingen aanloopt als ik en die ook graag wil afstuderen, heb ik me elke ochtend gemeld bij Roeli, de beste en liefste decaan die er is. We zwaaiden even en installeerden ons daarna op onze vaste plek, waarna we hard aan de slag gingen. Elke werkdag opnieuw. Dat bood ons structuur en het is mijn redding geweest. Dana zorgde dat ik niet vergat af en toe pauze te nemen, een luchtje te scheppen en te plassen, wanneer ik in mijn hyperfocus zat en we namen altijd de tijd om met elkaar mee te denken.

Als ik onverhoopt toch de draad kwijt raakte, of er waren tegenvallers, ging ik even ventileren bij Roeli. Even hardop nadenken, wat advies van Roeli en dan had ik mijn overzicht weer te pakken.

Voor de inhoudelijke structuur en planning kon ik terecht bij Gemmy, mijn consulent. Ze heeft er altijd voor gezorgd dat ik het beste uit mezelf haal, met een realistische blik naar mijn werk kijk en ze zorgde voor richting in mijn chaotische brein.

Wanneer ik het allemaal niet meer zag zitten, ik overprikkeld was, of ronduit gestrest, heb ik altijd kunnen terugvallen op mijn rots in de branding; Arnout. Ik kan elk moment van de dag bij hem terecht voor advies, complimentjes en ruimte om mijn hele verhalen uit te storten. Flip, je bent geweldig!

Dan zijn er mijn ouders, ál mijn ouders, die in essentie mijn inspiratie zijn geweest om dit onderzoek te doen. Milly, Eric, Johan, Duco en Inge, jullie scheidingen zijn allemaal verschillend, maar wat ze gemeen hebben is dat ze er voor hebben gezorgd dat ik een fantastische familie heb met half-, stief-, ex-stief- en 'gewone' broertjes, zusjes, vaders, moeders, opa's, oma's, etc. Ik zou niet anders willen.

Ik wil jullie allemaal ontzettend bedanken! Jullie hebben mijn vangnet gevormd en allemaal op je eigen manier bijgedragen aan het schrijven van dit onderzoek, dus wees ook trots op jezelf!

Ik hoop dat dit onderzoek en het product dat er uit is voortgekomen zullen bijdragen aan de verrijking van de vakgroep en dat beeldend therapeuten er voor gaan zorgen dat gescheiden ouders samen aan de slag gaan om een positieve toekomst te scheppen. Want het is een kwestie van: *verder, uit elkaar*.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	0
VOORWOORD	3
INLEIDING	6
Leeswijzer.....	7
INHOUDELIJKE ORIËNTATIE	8
Scheiden.....	8
Ouderschap.....	10
Bestaand aanbod.....	12
De kracht van beeldende therapie	14
Behoefte	15
ONDERZOEKSKWESTIE	16
HOOFDVRAAG.....	17
Deelvragen	17
Doelstellingen	17
ONDERZOEKSMETHODE	18
Type onderzoek	18
Data-verzameling	18
Verantwoording	19
Data-analyse.....	19
Kanttekening	19
RESULTATEN	20
Deelvraag 1.....	20
Indicaties	20
Contra-indicaties	21
Moment van aanvang	22
Deelvraag 2.....	24
Emotionele problemen	24

Gedragmatige problemen	25
Conflictverwerking.....	26
Egoversterking	27
Sociaal functioneren	27
Deelvraag 3.....	29
Methodische benadering.....	29
Werkwijze.....	29
Interactieve methode	30
Deelvraag 4.....	32
Interventies beeldende therapie	32
Invloeden vanuit mediation	33
Interveniëren met vragen	35
Deelvraag 5.....	38
Motiveringsfase	38
Activeringsfase.....	38
Stimuleringsfase	39
Inzichtgevende fase	42
Oefenfase.....	42
Stabilisatiefase	44
CONCLUSIE	46
AANBEVELINGEN	49
LITERATUURLIJST	50
BIJLAGEN	57
1. Correspondentie.....	57
2. Kleinschalige behoeftepeiling	61
3. Gedragscode	62
4. Urenverantwoording	63

INLEIDING

“Onderzoek is een zoekproces gebaseerd op denken, intuïtie en creativiteit, waarin op een systematische manier gegevens worden verkregen, gebruikt en geanalyseerd, met als doel kennis verzamelen.” (Migchelbrink, 2014)

Dit onderzoek is verricht als afstudeeronderdeel van de opleiding creatieve therapie, medium beeldend. De nadruk van deze afstudeeropdracht ligt op het onderzoek.

Het betreft een ontwikkelingsonderzoek. Het onderwerp van dit onderzoek is beeldende scheidingstherapie. In dit onderzoek is naar een antwoord gezocht op de vraag op welke wijze er in de beeldende therapie gewerkt kan worden met ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie. Het antwoord op die vraag is tevens de conclusie van het onderzoek. Vanuit dit resultaat is een product ontwikkeld voor beeldend therapeuten, waarin onder andere richtlijnen voor werkvormen, interventies, attitudes, indicaties en doelen zijn opgenomen.

Dit document en het bijbehorende product zijn ontwikkeld voor de behandelvakgroep van beeldend therapeuten. Zij zijn degenen die met de doelgroep waarover in dit onderzoek is geschreven zullen werken. Ook is het secundair bedoeld voor de doelgroep zelf; ouders die scheiden. Middels het onderzoek en de werkwijze die in het product beschreven staat, zou het leven van deze doelgroep er een stuk aangenamer op kunnen worden, wat als niet irrelevant gevolg kan hebben dat de kinderen die bij scheidingen betrokken zijn heel wat leed kan worden bespaard en ontnomen.

De relevantie van dit onderzoek en het product voor de beroepspraktijk kan worden aangetoond middels de drie segmenten waarin de creatief therapeut zich beweegt en ontwikkelt; de cliëntenzorg, de organisatie en de professionele ontwikkeling.

A. Het aanbieden van een vaktherapeutische behandeling aan cliënten:

Dit onderzoek en het product hebben als doel dat er een creatief therapeutische behandeling wordt ontwikkeld voor ex-partners met kinderen in het medium beeldend. Dit aanbod is bestemd voor alle beeldend therapeuten die met deze doelgroep willen werken. Voor het uitvoeren van dit onderzoek was kennis van en ervaring met de doelgroep en het beroep van significante waarde.

B. Samenwerken in een organisatie rondom een behandeling:

Het onderzoek en het product maken inzichtelijk wat er met mensen in scheidingssituaties gebeurt en welke gevolgen een scheiding kan hebben op iemand. Deze documenten zijn specifiek gericht op de rol die beeldende therapie daarin kan spelen. De samenwerking binnen een organisatie kan verbeteren wanneer teamleden op de hoogte zijn van elkaars werkwijze en therapie methoden. Dit product kan niet-beeldend therapeuten informatie geven over de werkwijzen binnen de beeldende therapie.

C. Werken aan professionaliteit en professionalisering van creatieve therapie:

Middels dit onderzoek wordt getracht bij te dragen aan de professionalisering van de beroepsgroep. Er wordt in de praktijk al beeldende scheidingstherapie aangeboden, terwijl daar nog geen onderzoek naar is gedaan. Dit onderzoek zou een fundament kunnen vormen voor het werken met de doelgroep. Het is tevens een manier waarop de student haar eigen professionaliteit aantoont, door kritisch te zijn, door te willen begrijpen, door te willen bereiken, door te willen delen, door te willen vernieuwen en door te willen weten.

LEESWIJZER

In dit onderzoeksverslag wordt als eerste het resultaat van de inhoudelijke oriëntatie beschreven. De inhoudelijke oriëntatie is een weergave van de actuele situatie op het gebied van het onderzoeksonderwerp. In de inhoudelijke oriëntatie wordt ingegaan op de segmenten scheiden, ouderschap, bestaand aanbod, de kracht van beeldende therapie en behoefte.

Hierna volgt de onderzoekskwestie. Hierin staat beschreven waar de focus van het onderzoek op ligt. De onderzoekskwestie mondt uit in de hoofdvraag, deelvragen en doelstellingen van het onderzoek.

Vervolgens komt de onderzoeksmethode aan bod, waarin de data-verzameling en data-analyse worden verantwoord. Ook staat hier beschreven om welk type onderzoek het gaat.

Daarna worden per deelvraag de resultaten weergegeven, waarop de conclusie volgt, die het antwoord op de hoofdvraag vormt.

Naar aanleiding van het uitvoeren van het onderzoek zijn aanbevelingen tot stand gekomen. Deze zijn te vinden in het hoofdstuk Aanbevelingen, dat op de conclusie volgt.

Ten slotte vindt u de bronnenlijst, waarin op alfabetische volgorde de gebruikte bronnen in een overzicht staan.

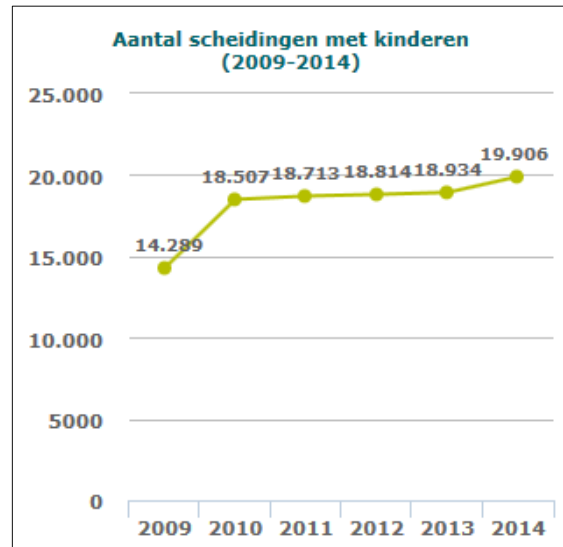
Het verslag wordt afgesloten met de bijlagen, waarin de correspondentie te vinden is, de kleinschalige behoeftepeiling staat, de verantwoording van de gedragscode van onderzoeker te lezen is en de urenverantwoording is beschreven.

INHOUDELIJKE ORIËNTATIE

SCHEIDEN

Jaarlijks gaan veel stellen uit elkaar. In 2014 hebben er 35.409 scheidingen plaatsgevonden. (CBS, 2015) Doordat liefde tegenwoordig de basis is voor een partnerrelatie, kiezen steeds meer mensen voor niet geregistreerde vormen van samenwonen, wat resulteert in informele scheidingen. Het daadwerkelijke aantal verbroken relaties zal dus veel hoger uitkomen dan hierboven genoemd. (Latten, 2004)

Bij de meerderheid van de scheidingen zijn één of meer kinderen betrokken. In 2014 ging het om 19.906 scheidingen, waarbij het in totaal 35.727 minderjarige, thuiswonende kinderen betrof. De aantallen zijn in de afgelopen jaren blijvend gestegen. (CBS, 2015)

In Nederland is 'duurzame ontwrichting' van de relatie de enige reden die de wet geeft voor echtscheiding en beëindiging van geregistreerd partnerschap. De relatie is dan zo slecht dat het niet langer mogelijk is om bij elkaar te blijven. Het is al genoeg als één van beide partners dat vindt, ook als de ander het daar niet mee eens is.

In de wet staat dat wanneer ouders voor een scheiding samen het gezag over hun kinderen hadden, dat ook na de scheiding het geval is. Daarnaast geldt dat beide ouders het recht en de plicht hebben om de kinderen te verzorgen en op te voeden. Dit is sinds 2009 in de wet opgenomen onder de naam 'gelijkwaardig ouderschap'. Ook staat er in de wet dat ouders verplicht zijn hun best te doen voor een goede band van hun kind met de andere ouder, ook als deze ouder geen gezag heeft. Verder is de ouder zonder gezag verplicht omgang te hebben met zijn minderjarige kind. Door deze verplichting wordt benadrukt dat het gezamenlijk uitoefenen van het gezag, ook na scheiding, de gebruikelijke situatie dient te zijn. (Pykstra, 2009)

Een scheiding verloopt over het algemeen langs verschillende fasen:

- Aanloopfase: men overweegt te gaan scheiden, maar het is nog geen definitief besluit.
- Scheidingsmelding: men heeft het besluit gemaakt om te gaan scheiden. Deze beslissing wordt bekend gemaakt aan de partner, de kinderen en de omgeving.
- Crisisfase: beide partners en de kinderen zijn doordrongen van de genomen beslissing. Ze realiseren zich wat er allemaal staat te gebeuren. In deze fase spelen heftige emoties bij zowel de kinderen, als ouders.
- Procedurefase: er worden afspraken gemaakt. Het ouderschapsplan en het verzoek tot scheiding worden door de ouders ingediend bij de rechtbank.
- Stabilisatiefase: er is een stabiele situatie ontstaan voor alle partijen. (Nagel, 2006)

Veel scheidingen verlopen redelijk goed en de ouders zijn na hun scheiding in staat om hun kinderen op te voeden in een veilige en stabiele gezinssituatie, maar naar schatting verloopt 20 procent van de scheidingen problematisch. Daardoor krijgen jaarlijks ongeveer 3.500 kinderen ernstig last van de scheiding van hun ouders. In totaal zijn er in Nederland circa 16.000 minderjarige kinderen die ernstig lijden onder de scheiding van hun ouders. (ter Voert & Geurts, 2013)

In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen drie soorten scheidingen:

- Scheidingen waarbij de ouders de gevolgen van hun scheiding voor hun kinderen goed willen regelen en daar zelf redelijk goed uitkomen;
- Vechtscheidingen, waarbij ouders hun relationele problemen blijven uitvechten en er samen niet uitkomen;
- Scheidingen die daar tussenin zitten, waarbij ouders nog niet in staat zijn om met elkaar te overleggen, of waarbij het overleg moeizaam verloopt.

Vaak heeft een scheiding een grote emotionele impact op één, of beide partner(s). De gevolgen kunnen heel divers zijn: verdriet, kwaadheid, angst, schuldgevoelens, schaamtegevoelens, verwarring, teleurstelling, onbegrip, hulpeloosheid, depressie, een laag zelfbeeld, posttraumatische stress, etc. Ook wordt na de scheiding vaak de sociale kring kleiner, doordat vrienden en kennissen het gevoel hebben kant te moeten kiezen. Hierdoor kunnen personen in scheiding zich eenzaam en verloren voelen. (Kooiman, 2015)

Door al die emoties en zorgen kan het gebeuren dat er weinig aandacht voor de kinderen overblijft, terwijl kinderen bij een scheiding de steun van hun ouders juist extra hard nodig hebben. (Jeugd en gezin, 2009)

Een scheiding is voor kinderen niet zomaar een pijnlijke gebeurtenis, maar een lang proces waarin de vanzelfsprekende verbondenheid met beide ouders verandert. Kinderen verliezen een deel van hun zelfvertrouwen en kunnen hun basisvertrouwen in de wereld kwijtraken. (Smulders-Groenhuijsen, 2002) De overheersende gevoelens bij kinderen in een echtscheidingssituatie zijn verdriet, boosheid, ongerustheid, verwarring, schuldgevoel en opluchting. (Vermeulen, 2004)

Nationaal en internationaal onderzoek toont aan dat ouderlijke scheiding in het algemeen kleine negatieve effecten heeft voor kinderen. Scheidingen met veel conflicten hebben daarentegen zowel op korte, als op langere termijn een grote negatieve invloed op kinderen. Soms zoveel dat hun ontwikkeling gevaar loopt. De schade is het grootst als ouders veel en heftig ruzie maken en dat ook na de scheiding blijven doen.

In de jaren tachtig heerste de verwachting dat de negatieve effecten voor kinderen langzamerhand wel minder zouden worden, omdat echtscheiding steeds vaker voorkomt, maar dit blijkt niet te kloppen. De negatieve gevolgen van scheiding voor kinderen worden eerder groter dan kleiner. (Amato, 2001)

Het welzijn van kinderen na een scheiding wordt op verschillende levensdomeinen beïnvloed: het psychologisch welbevinden, het gedrag, het presteren en functioneren op school, de gezinsstructuur, de financiële situatie en de sociale relaties die kinderen aangaan, verliezen of behouden. (Spruijt, 2005)

De sekse van het kind blijkt minimaal van invloed te zijn op het effect dat een scheiding op hem of haar heeft. Zowel jongens als meisjes ondervinden negatieve gevolgen. Alleen in het geval van een zeer conflictrijke scheiding blijken jongens iets meer negatieve gevolgen te ondervinden dan meisjes. (Sun, 2001)

In het algemeen kan worden geconcludeerd dat alle leeftijdsgroepen negatieve effecten van scheiding vertonen. De leeftijd van een kind tijdens de scheiding hangt samen met de binding aan de ouders later: hoe jonger het kind is ten tijde van de scheiding, hoe minder binding het zal hebben met de ouders. (Woodward, Fergusson & Belsky, 2000)

Ouders kunnen veel van het leed dat kinderen en zij zelf ervaren voorkomen door hun conflicten op te lossen en samen voor stabiel ouderschap te zorgen. Want ook al gaan ze als partners uit elkaar, ze blijven verbonden doordat ze beiden ouder van hun kinderen zijn. (Jeugd en gezin, 2009)

ouderschap

Ouderschap is in essentie het biologische feit dat men vader, of moeder is van een kind. Ouderschap heeft ook een praktische kant. Hieronder valt de zorg voor de kinderen, de opvoeding en de dagelijkse organisatie van het gezinshuishouden. Tot slot heeft ouderschap ook een juridische dimensie, namelijk de rechten en plichten die bij het hebben van kinderen komen kijken. Tijdens een scheiding komt veel nadruk te liggen op het juridische deel van het ouderschap.

Heiner en Bartels (1989) hebben een lijst opgesteld van condities voor de optimale ontwikkeling van een kind, namelijk:

- adequate verzorging;
- continuïteit en stabiliteit;
- een veilige fysieke omgeving;
- interesse;
- geborgenheid;
- respect;
- steun en begrip;
- veiligheid;
- een ondersteunende flexibele structuur;
- adequate voorbeelden;
- omgang met leeftijdgenoten in gevarieerde situaties;
- educatie;
- kennis over en contact met het eigen verleden.

Kalverboer en Zijlstra (2006) hebben vastgesteld dat deze ontwikkelingsvoorwaarden nog steeds hanteerbaar zijn. Het is belangrijk dat ook ouders in scheidingssituaties deze aspecten van ouderschap blijven waarborgen.

Eén van de belangrijkste taken van ouders is het bieden van basisveiligheid en basisvertrouwen aan hun kind. Daardoor wordt het kind in staat gesteld om om te gaan met lastige situaties en leert het om gezonde relaties met anderen aan te gaan en die relaties te onderhouden.

Ouderschap kan tot spanningen leiden tussen partners, door onduidelijkheden over rolverdelingen en opvoedstijlen. Deze spanningen kunnen van invloed zijn op de beslissing om te willen scheiden. Na een scheiding kan de relatie tussen de ex-partners getypeerd worden als beste vrienden, goede collega's, problematische ex-partners, uitgesproken vijanden of de verdwenen ex. (*Langedijk, 2007*) Het regelen van goed ouderschap na de scheiding vereist goede wil en inzet van ouders. Gescheiden ouders zullen hun kinderen namelijk niet meer gezamenlijk opvoeden, stimuleren en bewonderen, maar zullen dat los van elkaar wel moeten blijven doen. (*Vermeulen, 2004*)

Bij een scheiding is er crisis in het gezin. Het is dan allereerst nodig dat ouders zoveel mogelijk rust rondom de kinderen creëren. Het is belangrijk dat kinderen hun onbezorgde kindertijd niet ontnomen wordt door de conflicten tussen hun ouders. Ouderschap na scheiding is vaak een grote uitdaging, omdat ouders er alleen voor staan en vanzelfsprekendheden wegvallen. (*Jeugd en gezin, 2009*)

Er zijn verschillende soorten ouderschap na scheiding. Stahl (2000) heeft ze onderverdeelt in drie categorieën:

- Coöperatief ouderschap: ouders overleggen over de opvoeding en proberen zo harmonieus mogelijk met elkaar en de situatie om te gaan ten wille van de kinderen.
- Conflictueus ouderschap: Er is strijd tussen de ouders, waarin de kinderen een centrale rol spelen. Dit is de meest dramatische vorm van ouderschap, waar kinderen blijvende schade van kunnen ondervinden.

- Ontkoppeld ouderschap: er is geen direct onderling overleg en de ouders geven geen commentaar op elkaars handelen. Het kan er toe leiden dat bij beide ouders verschillende opvoedstijlen worden gehanteerd.

Een van de belangrijkste veranderingen voor kinderen na een scheiding is het verliezen van het dagelijkse contact met beide ouders. Vroeger was het gebruikelijk dat de kinderen na een scheiding bij de moeder gingen wonen, maar tegenwoordig blijven vaders na de scheiding steeds meer betrokken bij de opvoeding van de kinderen. Doordat vaders steeds vaker een grotere verantwoordelijkheid voor de kinderen nemen tijdens het huwelijk, blijven ze ook ná het huwelijk meer betrokken bij de opvoeding. Zowel op psychologisch, als op sociaal vlak heeft een kind er baat bij om afwisselend bij beide ouders te wonen. Kinderen die om de beurt bij beiden ouders verblijven vertonen minder psychologische problemen, dan kinderen die bij één van de ouders wonen. (*Wesphal, 2015*) Emery schreef in 1999 al dat het het beste is om de situatie vóór de scheiding als uitgangspunt te nemen voor de ouderschapssituatie na de scheiding.

Officieel kunnen kinderen maar op één adres ingeschreven staan, terwijl het aantal kinderen dat om de beurt bij de ene en bij de andere ouder woont, dus feitelijk op twee adressen, de laatste jaren sterk is gestegen. Het afgelopen decennium steeg het percentage co-ouderschapsregelingen na scheiding van 5 procent naar 20 procent. (*Spruijt, 2015*)

Loyaliteit is een vanzelfsprekendheid voor een kind, want elk kind houdt van zijn vader en van zijn moeder. Van die loyaliteit kan misbruik gemaakt worden, wanneer gescheiden ouders het kind het gevoel geven dat het tussen hen moet kiezen. Er ontstaat dan een loyaliteitsconflict in het kind. Kinderen hebben de voorkeur voor co-ouderschap, omdat ze op die manier loyaal kunnen zijn aan beide ouders. (*Driesen, 2012, Viaux, 2002*)

‘Co-ouderen’ gaat meestal niet vanzelf. Ouders moeten leren hun kind elke keer opnieuw los te laten en toe te vertrouwen aan degene met wie ze zojuist hebt gebroken. Dat is vaak een moeilijk gegeven. (*Jeugd en gezin, 2009*)

Door de wet ‘bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ is het tegenwoordig verplicht om tijdens de scheiding een ouderschapsplan op te stellen. Deze wet is er voornamelijk op gericht dat ouders vroegtijdig nadenken over de invulling van het ouderschap na scheiding en hierover goede afspraken maken, zodat onnodige conflicten achteraf voorkomen worden. Het ouderschapsplan bevat afspraken tussen de ouders over de zorgverdeling en omgang, kinderalimentatie, informatie-uitwisseling tussen de voormalige partners en consultatie. Het is ook mogelijk om afspraken over opvoeding op te nemen in het ouderschapsplan, zoals regels en opvattingen over straffen en belonen. (*Rijksoverheid, 2015*)

Het helpt kinderen als ouders zich na de scheiding autoritatief opstellen. Een autoratieve opvoedstijl wordt getypeerd door een warme, maar wel controlerende en grenzen stellende opvoeding. Kinderen voelen zich door deze opvoedstijl veilig en geliefd en weten tegelijkertijd waar ze aan toe zijn. (*Neuman & Romanowski, 2003*)

BESTAAND AANBOD

De wet 'bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' kan niet voorkomen dat er conflicten blijven bestaan tussen ouders. Het oplossen van conflicten en het maken van goede afspraken lukt niet alle ex-partners zelfstandig. Al tijdens de relatie spelen vaak problemen. Soms is er dan ook sprake van een geschiedenis van relatietherapie.

Het doel van relatietherapie is het verminderen of verdwijnen van de klachten of problemen. De meeste mensen gaan in relatietherapie in een laatste poging om hun relatie te redden. Vanwege het late tijdstip waarop zij dit besluit nemen, is dit doel niet altijd meer haalbaar. (*Relatietherapie, 2016*) Het kan voorkomen dat één van de partners niet met de intentie om samen te blijven in relatietherapie gaat, waardoor de therapie als het ware wordt gesaboteerd. (*Wijberg, 2016*) Als de therapie niet slaagt, resulteert dat vaak in scheiden.

Ook tijdens, of kort na het scheiden kan men hulp zoeken. In de onderzoeksliteratuur wordt onderscheid gemaakt in drie typen interventies voor gezinnen in scheiding:

- Groepsgerichte interventies voor kinderen, gericht op het bieden van sociale steun, het vergroten van coping-vaardigheden en op psycho-educatie.
- Groepsgerichte interventies voor ouders, gericht op het bieden van sociale steun, het vergroten van coping-vaardigheden en op psycho-educatie.
- Mediation, voornamelijk gericht op het komen tot afspraken over allerlei zaken die te maken hebben met de scheiding, zoals afspraken uit het ouderschapsplan.

De interventie voor ouders, zoals hierboven beschreven, heeft als doel de ouders onder begeleiding in gesprek te laten gaan over de invulling van het ouderschap. Er wordt in dit programma geen nadruk gelegd op het verwerken van de scheiding. (*NJI, 2015*)

Mediation wordt in de literatuur omschreven als 'een proces waarin conflictpartijen proberen hun geschillen op te lossen met behulp van een door hen geaccepteerde derde partij'. (*Kressel, 2000*) Mediation kan ouders ondersteunen bij het maken van afspraken en/of het beslechten van een conflict. De rechter heeft op grond van artikel 818 Rv de mogelijkheid ouders door te verwijzen naar een mediator, met als doel om de ouders in onderling overleg tot afspraken te laten komen. (*Pykstra, 2009*)

Chin-A-Fat (2006) is van mening dat een mediator die een conflict aan tafel krijgt dat gaat over ouderschap, tenminste kennis moet hebben van ontwikkelingspsychologie, van de wijze waarop kinderen kunnen reageren als hun ouders ruzie hebben en van loyaliteitsconflicten. In de praktijk is dat vaak niet het geval, omdat het grootste gedeelte van de erkende mediators een juridische achtergrond heeft.

Naast het maken van afspraken waar beide partijen achter staan, kan mediation ook helpen op emotioneel niveau; het resultaat van mediation kan ook inzicht in eigen belangen, doelen en mogelijkheden inhouden, als wel in die van de ander, wat tot empowerment en erkenning kan leiden. (*Bush & Folger, 1994*)

Het verschil tussen mediation en therapie is dat mediation niet groeigeoriënteerd is, maar probleemgeoriënteerd en dat het gericht is op het hier-en-nu en niet historisch gericht is. Tenslotte worden conflictkwetsies in mediation geëxternaliseerd, terwijl in therapie ook de persoonlijkheden van de betrokkenen onder de loep worden genomen. (*Prein, 2001*)

Waar relatietherapie een algemeen bekend begrip is, blijkt psychische hulp na een scheiding, ook wel scheidingstherapie genoemd, veel minder bekend te zijn. In scheidingstherapie wordt er gewerkt aan het verwerken van de scheiding. (*Psycholoog & praktijk, 2016*) Uit het bronnenonderzoek blijkt dat scheidingstherapie

vooral wordt aangeboden aan individuen, maar dat het ook kan worden ingezet voor ex-partners samen.

Het nut van scheidingstherapie voor ex-partners is dat er sprake is van een ontwikkelingsproces waarbij men de vroegere partnerrelatie verandert in een praktische verstandhouding, of begripvolle alliantie. De ex-partners delen een gemeenschappelijk belang, namelijk de kinderen. Deze vorm van therapie gaat in op de volgende thema's:

- Rouwverwerking en acceptatie: verwerken en accepteren van de scheiding en de nieuwe situatie.
- Systemische aspecten: nieuwe gezinssituaties, een andere dynamiek binnen de één-oudergezinnen, het scheppen van een kader: Hoe zal de nieuwe relatie tussen de ex-partners er uit moeten zien? Wie heeft welke verantwoordelijkheden?
- Onderhandelingsvaardigheden: voorstellen doen, luisteren, empathie tonen, erkenning en beslissen. Deze aspecten zijn ook terug te zien in mediation, maar het verschil is dat de nadruk ligt op het aanleren van deze vaardigheden en niet op het bereiken van een overeenkomst.
- Grensbewaking: bewustwording van grenzen, het leren aangeven van grenzen, en het onderzoeken wanneer het nuttig is om voor jezelf op te komen. (v.d. Ven, 2009)

Er blijken maar weinig beeldend therapeuten relatietherapie te geven en er is ook weinig (inter)nationale literatuur te vinden over beeldende relatietherapie. Er werken wel beeldend therapeuten met partnerrelaties, maar er is nauwelijks iets over vastgelegd. Stellen met relatieproblemen lijken een nog weinig onderkende doelgroep voor beeldend therapeuten. (Malchiodi, 2003) Over beeldende scheidingstherapie is nog minder bekend. Deze vorm van therapie wordt wel aangeboden, maar er zijn geen documentaties over te vinden. (Aarts, 2016)

DE KRACHT VAN BEELDENDE THERAPIE

Beeldende therapie is een gerichte therapeutische behandeling die probeert veranderings-, ontwikkelings- en/of acceptatieprocessen te bewerkstelligen. In beeldende therapie worden beeldende middelen gebruikt om op een laagdrempelige manier een therapeutisch proces op gang te brengen. Cliënten ervaren dat proces in beeldende therapie als iets geleidelijks. Men kan zich uiten en ontladen in het beeldend werk. (*Haeyen, 2011*) Bij beeldende therapie draait het om het handelen van cliënten in het medium. Met de beeldende middelen kunnen cliënten te werk gaan met vormen, kleuren, structuren en symbolen om hun gedachten, gevoelens, ervaringen en wensen vorm te geven.

Door middel van beeldend werk kan men zich uitdrukken, waardoor onbegrepen, of gemengde gevoelens begrijpelijker worden. Door het toekennen van taal aan het beeld worden de ervaringen geïntegreerd. Doordat er iets is gecreëerd dat blijft bestaan, wordt de ervaring concreet, zichtbaar en tastbaar. (*Rubin, in Johns & Karterud, 2004*)

De emotionele en sociale communicatie tussen mensen speelt zich voor 75 tot 90 % non-verbaal niveau af. Verbale communicatie alleen is dus niet voldoende om verandering te bewerken in relaties. Zintuigelijke waarneming, aanraking, expressie en beweging moeten ook een rol krijgen. (*Coché, 2010*) De kracht van beeldende therapie is juist haar non-verbale, visuele karakter, waardoor men kan inspelen op de non-verbale kant van de problematiek. De handelingen in en met het medium, zijn een afspiegeling van de manier waarop iemand denkend, voelend en handelend vormgeeft aan situaties uit het dagelijks leven. (*Schweizer, Bruyn, Haeyen, Henskens & Rutten-Saris, 2009*)

Bij relaties geldt dat partners de dominante behoefte hebben om de ander de wereld vanuit zijn of haar perspectief te laten zien. Elke partner is ervan overtuigd dat als de ander zijn/haar visie op het probleem ziet, alles zal zijn opgelost. (*Malchiodi, 2003*) De term 'zien' is cruciaal, want zien betreft de ogen en is daarmee woordeloos. De visuele vormen van beeldende therapie sluiten daarom goed aan bij de behoefte van de cliënt, want beeldende therapie maakt het 'zien' van de thema's in therapie een realiteit. De beeldende werkvormen illustreren de verbale beschrijvingen van de problemen, waardoor het zichtbaar en tastbaar wordt. (*Vermeulen, 2015*)

Innerlijke gevoelens die in het hier en nu bij de cliënt spelen en zijn/haar psychisch functioneren worden zichtbaar in het beeldend werk. Het wordt duidelijk voor de cliënt zelf wie hij/zij is, wie hij/zij wil zijn en hoe hij/zij in het leven staat en dat geldt ook voor de ander. (*Smeijsters, 2008; Baeten, 2007*)

Via beeldend werk leert men zich te laten zien aan zichzelf en ook aan de ander. Het werken ondersteunt de cliënt om zich uit te drukken, waardoor de verbale communicatie met de ander vaak makkelijker wordt.

Samenwerkingsopdrachten kunnen worden ingezet om inzichten te krijgen over het eigen handelen en dat van de ander en om zichtbaar te maken welke rollen de cliënten hebben in de relatie met elkaar. Ook kunnen de opdrachten helpen om het onderlinge contact te versterken, of het contact te accepteren. (*Schweizer, 2009*)

Door het werken met creatieve middelen zou minder de neiging ontstaan om in herhalingen te vervallen, zoals dat bij ruzies vaak het geval is. Ideeën en gevoelens die onbewust van invloed zijn kunnen tot uiting komen door de indirecte communicatie via het beeld. Door de persoonlijke betekenis van de werken kunnen nieuwe inzichten ontstaan bij de maker en de ander. (*Malchiodi, 2007*) De beeldende materialen dagen cliënten uit om iets te gaan creëren. (*Plokker, 1962*) Dit appèl binnen het medium zou het creëren van een coöperatieve ouderrelatie tussen ex-partners kunnen bevorderen.

BEHOEFTE

Elk emotioneel gezond mens heeft behoefte aan verbondenheid. Bijna elke volwassene verlangt naar de emotionele nabijheid van een partner, waarbij er een gevoel van zekerheid is dat beiden er voor elkaar zijn als men elkaar nodig heeft. (Wakker, 2014) Na een scheiding is er vaak van emotionele nabijheid geen sprake meer, maar dat hoeft niet te betekenen dat men er niet voor elkaar kan zijn. Zeker als het gaat om ouderschap.

Het verbreken van een relatie waarbij kinderen betrokken zijn, betekent dat men afscheid neemt als partners om vervolgens collega-ouder te worden. Men moet leren de communicatie met de ex-partner uitsluitend op de belangen van de kinderen te richten. Het doel is niet om elkaar aardig te vinden, maar om fatsoenlijk met elkaar te leren omgaan, omwille van de kinderen. Onderzoek toont aan dat de mate waarin kinderen een scheiding kunnen verwerken, voor een groot deel afhankelijk is van de vraag of hun ouders erin slagen er weer bovenop te komen. (Vermeulen, 2004)

Als ouders in staat zijn hun conflicten te beheersen en tenminste met elkaar kunnen blijven communiceren over de kinderen, dan zijn de gevolgen voor kinderen meestal niet zo ernstig. Veel meer aandacht voor echtscheidingsbemiddeling kan een bijdrage leveren om de problemen voor kinderen te verzachten. (Spruijt, 2005)

Ex-paren zijn een groeiende doelgroep, met een meegroeiende behoefte. Scheidingstherapie is nuttig voor ex-paren bij wie het verwerkingsproces vastloopt, waardoor gemeenschappelijke belangen niet worden behartigd. (v. d. Ven, 2009)

Ouders zelf zullen niet altijd toegeven dat professionele hulp nodig, gewenst of effectief zou kunnen zijn. (v.d. Ven, 2009) De behoefte blijkt echter wel te bestaan: verschillende gescheiden ouders hebben aangegeven dat een dergelijke therapie ten tijde van hun scheiding had kunnen helpen bij het verwerken van de scheiding en bij het samen opbouwen van een praktische ouder-alliantie. (Zie bijlage 2)

Ook kinderen hebben hun mening hierover gegeven op de site van Villa Paledo. Zij waren van mening dat het ouders en zichzelf goed zou kunnen doen.

Er is in de literatuur geen beeldende therapie te vinden die bedoeld is voor ouderparen die gescheiden zijn. Ook bestaat er geen product voor beeldend therapeuten waarin richtlijnen beschreven zijn voor werkvormen, interventies, attitudes, indicaties en doelen met betrekking tot dit deze vorm van therapie.

*Het glas is
gebroken, maar
gelukkig zijn de
scherven nog heel.*

ONDERZOEKSKWESTIE

Apeldoorn - *“Echtscheidingen monden steeds vaker uit in een vechtscheiding en de gevolgen daarvan kunnen voor kinderen verwoestend zijn. Het is van belang dat vechtende ouders en ouders die elkaar niet meer vertrouwen weer bij elkaar worden gebracht.” (De Stentor, 2016)*

Scheiden is al lang geen taboe meer en komt steeds vaker voor. Helaas verlopen de meeste scheidingen niet rimpelloos en lijden de betrokkenen onder de gevolgen. Hoewel gescheiden ouders het liefst zelf hun zaken willen regelen, zijn ze hier niet altijd toe in staat, of lukt dat hun niet zonder ruzie. Dit verhindert in veel gevallen het verwerken van de scheiding en het gaat vaak gepaard met moeizaam ouderschap na de scheiding. Kinderen hebben de meeste last van zulke situaties. Het zou hun enorm helpen als hun ouders fatsoenlijk met elkaar kunnen communiceren en zich aan gemaakte afspraken zouden kunnen houden.

Dat er behoefte aan is blijkt ook uit nieuwe manieren die worden bedacht om hier op in te spelen: Amsterdam - *“Co-ouderschaps-app voor gebroken gezinnen. Gescheiden ouders en hun kinderen kunnen sinds dit jaar gebruik maken van ‘Heppee’, een app die helpt bij planning en communicatie.” (de Telegraaf, 2016)*

Naast juridische mogelijkheden, zoals mediation, zijn ook binnen de GGZ interventies en therapievormen ontwikkeld om gescheiden ouders en scheidingskinderen te ondersteunen, te begeleiden en te behandelen. Beeldende scheidingstherapie wordt in eigen praktijken ook al aangeboden.

Uit de inhoudelijke oriëntatie is gebleken dat er geen onderzoeken en documentatie bestaan betreffende deze vorm van vaktherapie. Ook zijn er geen producten of modules met dit aanbod in het bestand van de Federatie Vaktherapeutische Beroepen en weten de Nederlandse Vereniging voor Beeldende Therapie en ProPersona ook niet af van een product of module voor deze therapievorm, of voor therapie voor een vergelijkbare doelgroep. *(zie bijlage 1)*

Het is van belang dat zo'n product er komt. In de praktijk wordt beeldende scheidingstherapie al aangeboden, maar de werkwijze is nog niet onderbouwd. Personen die gebruik maken van therapie bevinden zich vaak in een kwetsbare positie. Het is daarom van belang dat er onderzoek is gedaan naar beeldende scheidingstherapie, zodat de kwaliteit van de therapie kan worden gewaarborgd. Daarnaast is gebleken dat kinderen het meeste lijden onder een scheiding en dat juist ouders in de positie verkeren om hun kinderen dat leed te besparen. Uit de inhoudelijke oriëntatie blijkt dat kinderen de scheiding van hun ouders beter verwerken als hun ouders de scheiding goed verwerken. Daarnaast kwam naar voren dat de negatieve gevolgen voor kinderen op de lange termijn kleiner zijn als ex-partners op een beschaafde manier met elkaar kunnen omgaan als ouders.

Beeldende therapie is geschikt voor de doelgroep ex-partners die gezamenlijke kinderen hebben, omdat de relatie die ex-partners hebben vaak gepaard gaat met veel ruzie. Ruzie is een verbale aangelegenheid. Een kracht van beeldende therapie is het non-verbale karakter. Dit biedt de doelgroep de gelegenheid om te communiceren zonder dialoog, door zich uit te drukken in het beeldend werk. Het zichtbaar maken van de problematiek en thematiek biedt de cliënten de mogelijkheid hun zienswijze duidelijk en begrijpelijk te maken voor elkaar.

Aangezien de doelgroep blijft groeien, de gevolgen van scheidingssituaties ernstig blijken en het non-verbale karakter van beeldende therapie goed aansluit bij de problematiek van de doelgroep, kan het van waarde zijn scheidingstherapie aan te bieden, om ex-partners hun scheiding te laten verwerken en hen te helpen met het opzetten van ouderschap na scheiding.

HOOFDVRAAG

Op welke wijze kan er in de beeldende therapie gewerkt worden met ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie?

DEELVRAGEN

- Wanneer zou beeldende therapie voor ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie moeten worden geïndiceerd?
- Aan welke behandeldoelen kan in de beeldende therapie met de focus op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie worden gewerkt/gericht bij ex-partners met gezamenlijke kinderen?
- Welke methodische benadering is geschikt voor beeldende therapie met ex-partners met gezamenlijke kinderen waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie?
- Aan welke kenmerken moeten de interventies in de beeldende therapie voor ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie voldoen?
- Welke beeldende werkvormen kunnen in de therapie met ex-partners met gezamenlijke kinderen, gericht op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie worden ingezet?

DOELSTELLINGEN

- Het tot stand brengen van een onderbouwd aanbod van waaruit in de praktijk beeldende scheidingstherapie kan worden gegeven aan ex-partners met gezamenlijke kinderen.
- Het tot stand brengen van een onderbouwd aanbod waarmee de continuerende kwaliteitsbevordering van de beroepsuitoefening wordt ondersteund.

ONDERZOEKSMETHODE

TYPE ONDERZOEK

Aangezien aan de hand van dit onderzoek een beeldend therapeutisch product wordt ontwikkeld voor de behandeling van ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie, is er sprake van een ontwikkelingsonderzoek. Ontwikkelingsonderzoek omvat over het algemeen een meervoudig onderzoekstraject, waarbij ander onderzoek, zoals de inhoudelijke oriëntatie, aan het eigenlijke ontwikkelingstraject voorafgaat. Voor dit onderzoek geldt dat in de voorbereidende fase een inventariserend onderzoek is gedaan. Op basis van de hoofd- en deelvragen zullen gegevens worden verzameld om de inhoud en de vorm van het product te kunnen bepalen. (Migchelbrink, 2012)

Er is sprake van een innovatief ontwerp, omdat het resultaat een nog niet bestaand product zal zijn. Een innovatieproces wordt door Migchelbrink onderverdeeld in een voorbereidingsfase, een ontwikkelingsfase en een implementatiefase. Vanwege de geringe omvang van dit afstudeeronderzoek is er voor gekozen het proces te beperken tot de fases 'voorbereiden' en 'ontwikkelen'. Gebaseerd op de resultaten uit het inventariserend onderzoek zal in de ontwikkelingsfase het uiteindelijke beeldend therapeutisch product worden ontwikkeld en verantwoord. (Baarda & Bakker, 2013)

DATA-VERZAMELING

Dit onderzoek is gestaafd op literatuuronderzoek. Dat houdt in dat gegevens en feiten met betrekking tot de inhoudelijke oriëntatie en de hoofd- en deelvragen zijn verzameld in de vorm van deskresearch. De dataverzameling betreft boeken, (vak-) tijdschriften, wetenschappelijke artikelen, scripties en overige onderbouwde en op schrift gestelde bronnen. Er is op gelet dat de bronnen zo recent mogelijk zijn geschreven, of herschreven, om de kwaliteit van de informatie te waarborgen. Er is gebruik gemaakt van de volgende databanken en informatieve sites:

- HBO kennisbank
- PiCarta
- Wiley Online Library
- Catalogus Hogeschool Utrecht
- LUCAS
- Springer Link
- Science Direct
- Library Press Display
- Boom Tijdschriften
- Google Scholar
- Google Books
- Site van de Kinderombudsman
- Site van het CBS
- Site van het Nederlands Jeugd Instituut
- Site van VillaPinedo
- Site van Federatie Vaktherapeutische Beroepen
- Site van Nederlandse Vereniging voor Beeldende Therapie

De belangrijkste keywords van de dataverzameling zijn:

#Scheiden/divorce, #Gevolgen scheiding ouders/volwassenen, #Gevolgen scheiding kinderen, #Marital therapy, #Relatietherapie, #Scheidingstherapie, #Parential alliance, #Interparental conflict, #Impact scheiding/divorce, #Ouderschap, #Ouderschap na scheiding, #Ouderschapsreorganisatie, #Co-parenting, #Mediation, #Beeldende therapie/art therapy, #Art-based interventions, #Kenmerken interactie relatie, #Kenmerken interactie verbroken relatie, #Ex-partners, #Emotionele impact scheiding, #Gedragmatige problematiek na scheiding, #Scheiding en conflictverwerking, #Egoversterking na scheiding, #Invloed scheiding op sociaal functioneren, #Interactief werken met ex-partners, #Interactieve methode, #Interventies na scheiding

VERANTWOORDING

Smeijsters (2006) geeft aan dat bij een kwalitatief praktijkgericht onderzoek binnen vaktherapie de focus moet liggen op *trustworthiness* in plaats van op betrouwbaarheid en validiteit, zoals bij kwantitatieve benadering het geval is. Bij een kwalitatief onderzoek moet de *trustworthiness* blijken uit de nauwkeurigheid en zorgvuldigheid van de werkwijze van het onderzoek. (Baarda & Bakker, 2013) De *trustworthiness* wordt gewaarborgd door het gebruik van zorgvuldige data-analyse.

De *trustworthiness* wordt ook gewaarborgd door een terugkoppeling met de praktijk. Na het voltooien van het onderzoek en het ontwikkelen van het product zal een conceptversie worden gestuurd naar een evaluatiepanel. Dit panel bestaat uit deskundigen uit het werkveld op het gebied van beeldende scheidingstherapie en scheidingsmediation. Ook zal het worden geëvalueerd door de doelgroep ex-partners met kinderen. De feedback die uit deze evaluaties komt, zal worden geïmplementeerd in het product.

DATA-ANALYSE

Er wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van de inhoudsanalyse. Deze techniek wordt gebruikt voor het verzamelen en verwerken van data.

Dit houdt in dat de hoofd- en deelvragen worden beantwoord volgens een proces van categoriseren, selecteren en analyseren. De items die behoren tot de deelvragen worden gezocht in geschreven bronnen. De gevonden teksten worden geanalyseerd, gebundeld en vervolgens geïntegreerd. Door het vergelijken van de gegevens blijkt of bronnen elkaar aanvullen, tegenspreken, of bevestigen. De uitkomsten van deze analyses vormen de antwoorden op de deelvragen, waardoor de hoofdvraag kan worden beantwoord.

KANTTEKENING

Aangezien in dit onderzoek uitsluitend gebruik wordt gemaakt van geschreven bronnen, zullen de resultaten gebaseerd zijn op literatuur en theorieën die mogelijk niet overeenkomstig zijn met resultaten die uit de praktijk naar voren zouden kunnen komen. Het is daarom van belang dit onderzoek te lezen met de wetenschap dat het een eenzijdige visie betreft en dat data uit de praktijk een aanvulling kunnen vormen op de uitkomst. De beperkte tijd waarin dit onderzoek wordt uitgevoerd is de reden voor deze keuze.

RESULTATEN

DEELVRAAG 1

Welke indicatiestelling geldt voor beeldende therapie voor ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie?

De meeste mensen zijn in de veronderstelling dat hoe sneller je de scheiding achter de rug hebt, hoe sneller je uit de stressvolle situatie komt en alles weer normaal zal zijn. Helaas gebeurt er in de meeste gevallen juist exact het tegenovergestelde. Paren die te weinig tijd nemen voor hun scheiding, hebben geen tijd om hun gedachten, gevoelens, of opties te evalueren. Als gevolg daarvan zijn ze niet voorbereid op de intensiteit van de emoties en de vele levensveranderende beslissingen die bij een scheiding komen kijken. (Mart, 2015)

Dit onderzoek richt zich op cliënten die hun partnerrelatie hebben verbroken en samen kinderen hebben. Het gaat om beeldende scheidingstherapie die per ex-paar wordt aangeboden.

Voor beeldende therapie geldt dat het de fysieke kant aanspreekt, omdat men niet alleen praat, maar ook voornamelijk in actie komt. Hierdoor is het lichaam van de persoon betrokken in de therapie. Daarnaast komt het handelen in het medium tegemoet aan de behoefte van de mens om iets te leren. In beeldende therapie zijn mensen snel te motiveren om iets te bedenken, op te bouwen, uit te voeren, of te oefenen.

De expressie binnen het beeldend werk biedt de cliënt de gelegenheid zich een nieuwe taal eigen te maken, waardoor de mogelijkheden om contact te maken, met zichzelf en met de ander, enorm toenemen.

De beeldend therapeut is degene die bepaalt of beeldende therapie de psychische gesteldheid van een cliënt kan bevorderen. Pas wanneer de beeldend therapeut de cliënt in het medium heeft geobserveerd, kan tot een definitieve indicatiestelling besloten worden. Er moet onder andere onderzocht worden of de cliënt voldoende 'resources' heeft om van de aangeboden mogelijkheden gebruik te maken. Deze resources worden enerzijds bepaald door de problematiek van de cliënt en anderzijds door zijn/haar persoonlijkheidseigenschappen. (Smeijsters, 2001)

INDICATIES

De Federatie Vaktherapeutische Beroepen (2008) stelt dat beeldende therapie in het algemeen geschikt is voor:

- Personen die moeite hebben met het abstraheren van hun verhaal en met reflecteren, of personen die juist hun te sterke verbaliteit en rationalisering als afweer gebruiken.
- Personen die vooral leren door te ervaren, te doen en te oefenen, in plaats van te praten over hun problematiek.
- Personen voor wie het nuttig is hun problematiek letterlijk in beeld te brengen, waardoor hun inzicht in het eigen gedrag versterkt.

- Personen die het lastig vinden om contact te maken met hun eigen belevingswereld.
- Personen die moeite hebben continuïteit in het contact te ervaren.
- Personen die in staat zijn om via experimenteren met vormgeving en materialen het eigen handelen en gedrag te ervaren.
- Personen die in staat zijn via materiaalervaring en vormgevingsprocessen emoties, gedrag en gedachten te leren structureren en begrenzen.
- Personen met problematiek of ervaringen waar geen of moeilijk woorden voor te vinden zijn, of personen bij wie sprake is van een taboe op praten of het benoemen van bepaalde ervaringen.
- Personen bij wie de verbale communicatie moeilijk verloopt.

Deze algemene indicaties gelden net zo goed voor personen die gebruik willen maken van beeldende scheidingstherapie, maar wat deze vorm van therapie differentieert van andere vormen van beeldende therapie, is dat ex-partners samen in therapie gaan. Specifieke indicaties voor beeldende scheidingstherapie voor ex-partners met kinderen zijn:

- De scheiding is definitief, of beide personen zijn van plan de scheiding door te zetten, bij aanvang van de therapie.
- De ex-partners hebben gemeenschappelijke kinderen en willen deel uit blijven maken van het ouderschap van hun kind(eren), of er is sprake van een verzorger die van plan is deel te blijven nemen aan het ouderschap na de scheiding.
- Beide ex-partners zijn bereid met elkaar samen te werken in een therapeutische setting, onder begeleiding van een beeldend therapeut.
- Beide ex-partners zijn bereid de tijd te nemen om de scheiding te verwerken in een therapeutische setting, onder begeleiding van een beeldend therapeut.
- Beide ex-partners willen middels beeldende therapie werken aan het vormgeven van ouderschap na de scheiding.

CONTRA-INDICATIES

Beeldende therapie is niet voor iedereen geschikt. Er zijn factoren die maken dat beeldende therapie niet goed past bij een persoon, of niet goed aansluit bij bepaalde problematiek, maar er zijn ook factoren die indiceren dat het toepassen van beeldende therapie voor de cliënt, of de therapeut risicovol kan zijn. Contra-indicaties voor beeldende therapie betreft personen die:

- Hevige acute psychotische, borderline, manische/depressieve symptomen vertonen.
- Een zeer hoog angstniveau hebben.
- In extreme mate instabiel zijn.
- In direct suïcidegevaar verkeren.
- Gekenmerkt worden door een antisociale persoonlijkheid.
- Last hebben van een extreme verslaving.
- Gevaarlijk gedrag vertonen.
- Overspoeld raken door de prikkels die het materiaal of onderwerp oproepen.
- In extreme mate moeite hebben met verandering, of een veranderende omgeving.
- Onvoldoende eigen initiatief hebben om aan activiteiten in het medium deel te nemen.
- Onvoldoende motivatie hebben om actief deel te nemen aan de therapie.
- Niet bereid zijn het eigen gedrag te veranderen.

- Geen affiniteit met materiaal en/of therapeut kunnen opbouwen.
- Ernstige fysieke beperkingen hebben en/of in een extreem zorgelijke fysieke conditie verkeren.
- Niet in staat zijn tot zelfreflectie.
- Een te laag intelligentieniveau hebben, waardoor de transfer van het beeldend werk naar de realiteit niet gemaakt kan worden.
- De vraag om, of de indicatie voor medicamenteus ingrijpen.
(Smeijsters, 2001; Au, 2008; Buisman, 2012)

Net als dat er sprake is van specifieke indicaties voor beeldende scheidingstherapie, geldt ook dat er sprake is van contra-indicaties die in het bijzonder voor deze vorm van therapie gelden.

In de inhoudelijke oriëntatie is vastgesteld dat de mogelijke gevolgen van een scheiding verdriet, kwaadheid, angst, schuldgevoel, schaamtegevoel, verwarring, teleurstelling, onbegrip, hulpeloosheid, depressie, een laag zelfbeeld, posttraumatische stress en eenzaamheid kunnen zijn. Een contra-indicatie zou zijn dat één of beide ex-partners in extreme mate last heeft/hebben van bovengenoemde gevolgen. In dat geval is het raadzaam om eerst in individuele therapie te gaan en pas met beeldende scheidingstherapie te beginnen, wanneer deze klachten zijn behandeld.

Andere specifieke contra-indicaties zijn:

- (een verleden van) Extreem psychisch, of fysiek geweld en/of misbruik tussen de ex-partners.
- Extreem psychisch, of fysiek geweld en/of misbruik tussen één, of beide ex-partners en hun kind(eren).
- Een tekort aan financiële middelen bij één, of beide ex-partners (mogelijk als gevolg van de scheiding).
- Een groot gevoel van wantrouwen ten opzichte van de ex-partner.
- Een intensieve juridische strijd waarin de ex-partners verwickeld zijn.

(Johnson, 2011; Buisman, 2012; Vermeulen, 2015; Kooiman, 2015)

Aangezien deze vorm van therapie wordt ingezet bij ex-paren, moet de aanwezigheid van alle contra-indicatie bij beide personen worden onderzocht. Wanneer één of meer criteria van toepassing zijn op één of beide ex-partners kan de therapie niet starten, of worden vervolgd.

MOMENT VAN AANVANG

Met de beeldende scheidingstherapie voor ex-partners met kinderen kan het beste worden begonnen wanneer beide partijen op de hoogte zijn van de scheidingsbeslissing. Scheidende stellen hebben over het algemeen veel zorgen, vragen en verplichtingen, zoals juridische kwesties die behandeld moeten worden. Wanneer er in een vroeg stadium wordt gestart met de therapie, krijgen ex-partners de gelegenheid aandacht te besteden aan de verwerking van de scheiding. Dit kan als positief neveneffect hebben dat de kinderen vancheidende ouders worden ontzien en daardoor op hun eigen manier kunnen leren omgaan met de nieuwe situatie.

Om in deze periode te starten met beeldende scheidingstherapie kan ook als voordeel hebben dat het verplicht op te stellen ouderschapsplan wordt gebaseerd op gemeenschappelijke ervaringen binnen de therapie. Het uitvoerbare gehalte van het ouderschapsplan kan daarmee worden vergroot, omdat er in een therapeutische

setting aandacht is besteed aan de vraag hoe het ouderschap er na de scheiding uit komt te zien, waardoor coöperatief ouderschap haalbaarder kan zijn.

Men kan er op een later moment ook voor kiezen met beeldende scheidingstherapie te starten. Te denken valt aan situaties waarin ex-paren al een tijd gescheiden zijn, maar nog niet de tijd hebben genomen, of gekregen om de scheiding te verwerken. Ook kan het zijn dat het ouderschap na de scheiding niet goed verloopt en dat dit veel spanningen met zich meebrengt. In beeldende scheidingstherapie kan hier dan nog aandacht aan besteed worden.

Dit onderzoek richt zich op scheidingen waarbij thuiswonende, minderjarige kinderen betrokken zijn, maar er is in principe geen uiterst startmoment om met beeldende scheidingstherapie te beginnen. Ook wanneer de kinderen studeren, niet meer thuis wonen, of zelfs volledig zelfstandig zijn, zal een scheiding nog van invloed zijn op de omgang tussen gescheiden ouders en hun kinderen. Het is bijna onontkoombaar dat er zich situaties omtrent de kinderen zullen voordoen, waarbij allebei de ouders aanwezig willen, of horen te zijn, zoals afstuderen, huwelijken, geboortes van kleinkinderen, promoties, verjaardagen, housewarmings, etc. *“Niets is zo erg voor een (volwassen) kind als zich druk moeten maken om de ooit gekwetste gevoelens van zijn ouders. Hij of zij moet toch juist ontspannen en met vreugde kunnen uitkijken naar bijzondere gebeurtenissen die komen gaan?” (Familie Zaken)* Ouderschap stopt niet en daarom kan scheidingstherapie in principe in alle stadia van het ouderschap worden gestart.

DEELVRAAG 2

Aan welke behandeldoelen kan worden gewerkt bij de beeldende therapie met de focus op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie bij ex-partners met gezamenlijke kinderen?

De twee einddoelen van beeldende scheidingstherapie, zoals in dit onderzoek wordt beschreven, zijn 1) het verwerken van de scheiding en 2) het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie. Om deze doelen te behalen, zal binnen de beeldende therapie gewerkt moeten worden aan behandeldoelen.

Volgens de FVB (2016) worden behandeldoelen binnen de beeldende therapie gesteld conform de volgende gebieden:

- Emotionele problemen
- Gedragmatige problemen
- Conflictverwerking
- Egoversterking
- Sociaal functioneren

De resultaten van deze deelvragen schetsen een zo algemeen mogelijk beeld. Het hoeft daarom niet zo te zijn dat alle doelen voor alle cliënten gelden. Het is een overzicht van de doelen die over het algemeen voor deze doelgroep van toepassing kunnen zijn.

EMOTIONELE PROBLEMEN

Emotionele problemen ontstaan vooral door irrationele gedachten als gevolg van de scheiding. Door irrationele gedachten kan de liefde die ooit de basis van de relatie was omslaan in haat. Er zit dan als het ware woede verpakt in deze gedachten en emoties komen vast te zitten. Pas wanneer men zich bewust is van deze gedachten, is de kans groot dat gevoelens, zoals angst en verlatenheid, beheersbaar worden. Hier volgen de meest voorkomende irrationele ideeën bij een scheiding, volgens Breukel (2016) en de rationele benaderingen die er bij passen:

Irrationele gedachte	Rationele benadering
Ik kan niet verder leven zonder de ander.	→ Dit is een moeilijke tijd voor me, moeilijk, maar niet onmogelijk.
Hoe kan de ander mij dit aandoen, na alles wat ik voor hem/haar heb gedaan?	→ Ik heb veel geïnvesteerd in deze relatie. Ik heb altijd gehoopt dat we bij elkaar zouden blijven. Het heeft helaas niet gewerkt.
Ik ben een mislukkeling.	→ In deze relatie is het mij niet gelukt er iets blijvends van te maken, maar dat maakt me nog geen mislukkeling.
Ik zal nooit meer iemand vinden zoals hij/zij.	→ Geen hand vol, maar een land vol. Iedereen heeft fouten en gebreken, ook hij/zij.
Ze zijn allemaal hetzelfde, ze zijn geen van allen te vertrouwen.	→ Wat ik nu heb meegemaakt met deze persoon, betekent nog niet dat ik dat altijd zal moeten meemaken met alle anderen. Ik moet me openstellen voor

	eventuele nieuwe partners. Misschien vind ik er wel een die beter bij me past.
Het is een schande om te scheiden.	→ Het is mogelijk dat sommige mensen mij zullen laten vallen, omdat ik gescheiden ben, maar het is en blijft mijn leven. Mensen die werkelijk nadenken, zullen mijn beslissing respecteren

Er wordt veel aandacht besteed aan de emotionele gevolgen van de persoon die in een scheiding verlaten wordt, maar ook de persoon die de scheidingsbeslissing neemt heeft te kampen met gevolgen op emotioneel gebied. De gevolgen van scheiden op het gebied van emoties uit zich vaak in verdriet, kwaadheid, angst, schuldgevoel, schaamtegevoel, depressie en posttraumatische stress. (Kooiman, 2015) Zeker in het geval van scheidingen waarin conflicten een grote rol spelen lijden beide ex-partners onder de emotionele gevolgen. Vaak hebben ex-partners weinig oog voor, of besef van de emotionele staat van de ander, of besteden ze geen aandacht aan de verwerking van hun eigen emoties.

Bij het gebied *emotionele problemen* passen de volgende doelen:

- Het leren erkennen, uiten en vormgeven van emoties
- Het verwerken van verlies en verandering als gevolg van de scheiding

GEDRAGSMATIGE PROBLEMEN

Tijdens een relatie of huwelijk heeft men vaak het gevoel dat hij/zij enige controle heeft over de gevoelens en acties van de partner. In scheidingssituaties wordt helder dat dit in de praktijk niet waar blijkt te zijn. Tijdens het scheiden heeft men nog minder controle over de ex-partner dan tijdens de relatie. Mensen die in scheiding liggen kunnen hierop reageren door deze controle terug proberen te krijgen. Het veranderingsproces dat een scheiding typeert en de verkregen autonomie van de ex-partner, maken dat dit onhaalbaar is, wat kan leiden tot frustraties. (De scheidingsmanager, 2014)

Conflicten en scheiden gaan vaak samen, maar als men in een scheiding ligt is er vaak te weinig vertrouwen om door middel van ruzie de lucht te klaren. Ruzie zorgt dan in veel situaties voor meer wantrouwen en maakt dat negatieve vooroordelen over een weer worden bevestigd. Ruzie tijdens een scheiding is gevaarlijk, omdat het kan leiden tot escalatie. Hoe verder een conflict escaleert, hoe problematischer het gedrag van de betrokkenen zal zijn. (Köller, 2013)

Mensen hebben de neiging om in emotioneel heftige tijden extreem gedrag te vertonen. Probleemgedrag bij scheidingen uit zich vaak in hostiliteit en neuroticisme. Hostiliteit bestaat uit: uitschelden, in de rede vallen, beschuldigen, negatieve kritiek uiten en negeren, maar kan ook fysieke agressie betreffen. Met neuroticisme wordt in psychologisch onderzoek vaak een optelsom van depressieve en angstige klachten bedoelt. (van de Ven, 2009)

Het is vaak moeilijk om het leven na een scheiding weer op te pakken. Zeker wanneer de scheiding voor één van de partners volkomen onverwacht was. Boosheid en gekwetstheid beheersen het leven en er wordt meestal meer in het verleden geleefd dan in de toekomst.

Daarnaast wil degene die verlaten is vaak dat de ex-partner zijn of haar verdriet en boosheid oplost. Vaak blijven de gekwetste partners lang boos op hun ex-partner met als doel hem of haar te straffen. Ook komt de situatie waarin de gekwetste partner de ex-partner voortdurend laat voelen dat hij/zij "slachtoffer" van de scheiding

is veel voor. In de praktijk blijkt dat dit gedrag uiteindelijk leidt tot een negatieve spiraal waardoor boosheid en verdriet juist toenemen en het opbouwen van een nieuw leven erdoor wordt belemmerd. (*De scheidingsmanager, 2014*)

Bij het gebied *gedragsproblemen* passen de volgende doelen:

- Het verminderen van probleemgedrag
- Het leren controle te verminderen/los te leren laten

CONFLICTVERWERKING

Uit onderzoek van Fischer, de Graaf en Kalmijn (2005) blijkt dat van de personen die pas kort gescheiden zijn en gezamenlijke kinderen hebben, het grootste deel op vijandige voet staat. Ongeveer 60 procent van de mensen die korter dan twee jaar zijn gescheiden heeft serieuze conflicten met de ex-partner. (Zie tabel)

Wanneer de scheidingsmelding heeft plaatsgevonden, volgen de eerste emoties. Voor de ene partner begint het rouwproces, terwijl degene die de scheidingsbeslissing heeft genomen al een stuk verder is. Deze persoon is meestal toekomstgericht en is al bezig met zijn/haar beeld van het leven na de scheiding. Hij/zij wil vaak tempo maken; de zaken regelen. De andere partner is meestal nog niet zo ver en verkeert in een periode van ontkenning.

Omdat de tempo's zo uiteenlopen moeten beide partners zich aanpassen aan elkaar. De één moet vaart minderen, terwijl de ander ongewenst sneller de zakelijke kant moet gaan regelen. Doordat de rouwprocessen niet gelijk lopen en daardoor beide partners van tempo verschillen, ontstaan vaak conflictsituaties. (*Köller, 2013*)

Een conflict is het proces dat optreedt wanneer een individu of een groep signaleert dat zijn of haar belangen, overtuigingen, waarden of visies tegengesteld zijn aan, of anders zijn dan die van een andere partij. (*Dijksta, Van Dierendonck & Evers, 2004*)

Scheidingsconflicten gaan vaak over de zorg voor de kinderen en over afspraken omtrent wonen, financiën, materialistische zaken en andere triviale onderwerpen, zoals de oorzaak van de scheiding. (*Jurgens, 2014*)

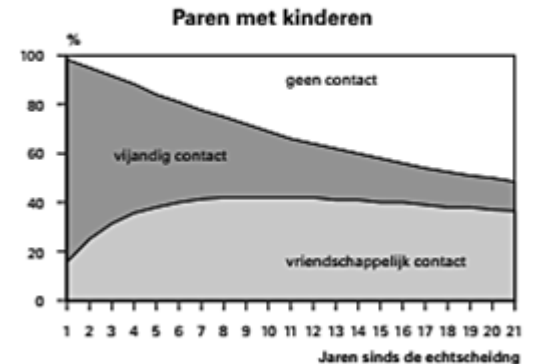
Het conflict dat ontstaat bij een scheiding heeft vaak een groot effect op het welzijn van de individuen (*House, Landis, & Umberson, 1988; Williams & Dunne, 2006*) en gaat over het algemeen gepaard met psychosomatische klachten en stress. Deze klachten kunnen de taakgerichtheid van de ex-partners en hun vermogen om problemen op te lossen en doordachte beslissingen te nemen in de weg staan. (*de Dreu, van Dierendonck & Dijkstra, 2004*)

Bij een vechtscheiding is er sprake van conflictescalatie; de ex-partners maken gebruik van steeds hardere strategieën, het aantal kwesties neemt toe en issues worden groter en abstracter gemaakt, er worden steeds meer personen bij betrokken en het doel van het conflict verschuift van de eigen behoeften naar het straffen van de ander en/of wraak. (*Glasl, 1982; Wall & Callister, 1995*)

Bij het gebied *conflictverwerking* passen de volgende doelen:

- Om leren gaan met tegenslagen/frustraties.
- Leren conflicten vorm te geven en te verwerken.

Verdeling van ex-partners naar aard van de relatie

EGOVERSTERKING

Uit onderzoek komt systematisch en vrij consequent naar voren dat personen die gescheiden zijn, in vergelijking met getrouwde personen, een lager psychologisch welbevinden hebben. (Amato, 2000) Het meemaken van een scheiding als volwassene geeft aanleiding tot depressieve klachten, meer alcoholconsumptie, een lager gevoel van zelfwaarde, meer vijandige gevoelens, psychologische spanningen, minder tevredenheid met het leven en het gevoel minder gelukkig te zijn. (Hope, Rodgers, & Power, 1999) Gescheiden personen hebben ook minder het gevoel controle te hebben over hun omgeving. Ze beschikken over een lager niveau van zelfaanvaarding en hebben minder doelen in het leven, dan getrouwde mensen. Gescheiden personen zijn daarnaast ook vaker in behandeling voor mentale ziekten en psychiatrische stoornissen en doen vaker een beroep op professionele hulpverlening. (van Peer, 2007)

Een scheiding kan ook resulteren in een gevoel van leegte binnen het individu. Voor de identiteit van zowel mannen als vrouwen geldt dat een partnerrelatie van centraal belang is. Na een scheiding moeten ex-partners hun identiteit dus herformuleren, wat moeilijk is en stress veroorzaakt. (Symoens, Bracke, 2012)

Er zijn ook aanwijzingen dat een echtscheiding niet per definitie negatieve gevolgen heeft voor het psychisch welzijn van ex-partners. Gescheiden mannen en vrouwen zouden meer autonomie laten zien, gescheiden vrouwen zouden meer persoonlijke groei vertonen dan getrouwde vrouwen en zij zouden meer zelfvertrouwen hebben en een groter gevoel van controle. Bij mannen zou de wil om hun emoties te delen na een echtscheiding toenemen. (Marks, 1996; Amato, 2000) Er zou dus al sprake kunnen zijn van egoversterking als gevolg van een scheiding.

De gevolgen blijken erg te kunnen variëren en verschillen per (type) scheiding. Wanneer ex-partners lijden onder de negatieve gevolgen die een scheiding kan hebben, kan het helpen om in behandeling te gaan.

Bij het gebied *egoversterking* passen de volgende doelen:

- Vergroten van zelfvertrouwen en verbeteren van zelfbeeld
- Ontwikkelen van eigenheid, autonomie en identiteit na de scheiding

SOCIAAL FUNCTIONEREN

De mens is van nature sociaal ingesteld. Dit uit zich in een constant proces van zoeken naar verbondenheid en bevestiging. De mate waarin sociale relaties een positieve invloed hebben op het mentaal welbevinden hangt daardoor af van de kwaliteit van de relaties en de mate van conflict.

Scheiden is vaak het resultaat van een mindere kwaliteit van de relatie en/of veel conflicten, ervaren door in ieder geval één van beide partners. Scheiden betekent een verandering in sociale relaties. Dit kan een substantiële invloed hebben op het welbevinden van ex-partners na scheiding. (Symoens, Bracke, 2012)

Het sociaal functioneren van gescheiden personen kan worden onderverdeeld in onderling contact en contact tussen een ex-partner en anderen. Het sociale contact dat individuen met anderen hebben verandert na een scheiding. Het sociale milieu van een gescheiden persoon wordt vaak uitgedund, omdat vrienden en familie worden geconfronteerd met het gevoel een kant te moeten kiezen. Dit kan resulteren in een gevoel van eenzaamheid bij de gescheiden persoon. Het sociale functioneren wordt hierdoor beïnvloed. Ook dragen slecht slapen, een gebrek aan animo en stress rondom, of als gevolg van de scheiding bij aan veranderingen in het sociaal functioneren.

Het is aannemelijk dat de kwaliteit van de relatie met de ex-partner na de scheiding

van invloed is op het welbevinden van het individu, omdat deze persoon gedurende de relatie van invloed is geweest op het zelfbeeld van deze persoon. (Amato, 2000) Kinderen blijken duidelijk van invloed op de relatie tussen ex-partners na een scheiding, zowel op een negatieve, als op een positieve manier. Bij een scheiding waarbij kinderen zijn betrokken is er in de periode kort na de scheiding vooral veel vijandig contact. Het aantal ex-partners dat vijandig contact heeft wordt minder naarmate de tijd sinds de scheiding verstrijkt. Daarnaast neemt met de tijd zowel het aantal ex-partners zonder contact, als het aantal ex-partners met vriendschappelijk contact toe. Het min of meer gedwongen contact dat ouders na een echtscheiding hebben kan dus ook positieve gevolgen hebben. (Fischer, de Graaf & Kalmijn, 2005) Om als ex-partners samen een harmonieuze ouder-alliantie te ontwikkelen, zal men moeten samenwerken. Het is daarbij belangrijk dat ex-partners zich realiseren dat ze samenwerken als ouders en niet meer als partners. (Jeugd en gezin, 2016) Dit is ook een aspect van het sociaal functioneren. Voor de beeldende scheidingstherapie uit dit onderzoek is het een essentieel onderdeel.

Bij het gebied *sociaal functioneren* passen de volgende doelen:

- Leren samen te werken
- Leren te kijken en te luisteren naar anderen
- Leren rekening te houden met anderen

DEELVRAAG 3

Welke methodische benadering is geschikt voor beeldende therapie met ex-partners met gezamenlijke kinderen waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie?

METHODISCHE BENADERING

“Een methodische benadering heeft betrekking op planmatigheid, systematiek en doelgerichtheid.” (Winkelaar, 2004) Beeldend therapeuten handelen methodisch op verschillende niveaus: materiaalcontact, thema's, vormgeving, symbolen in het werk, attitudes en interacties met anderen. Op elk van deze niveaus maakt een beeldend therapeut intuïtief, of doelbewust keuzes om bepaalde interventies wel of niet op een bepaald moment in de therapie te zetten. Hoe een behandelmethode in de praktijk wordt gehanteerd hangt af van de doelgroep en van de persoonlijke talenten en vaardigheden van de therapeut. (Schweizer, 1993) Opleidingsachtergrond en ervaring van de beeldend therapeut zijn verder medebepalend voor hoe men in de praktijk methoden toepast. Beeldend-therapeutische methoden zijn gericht op de fysieke omgang met materiaal en de ervaring die daarbij wordt opgedaan. (Schweizer, de Bruyn, Haeyen, Henskens, Visser & Rutten-Saris, 2009)

WERKWIJZE

De uitvoering van een behandelmethode is gebaseerd op een werkwijze. De mate waarin een therapeut directief handelt en de situatie structureert en de mate waarin de cliënt ruimte krijgt om aan de problematiek te werken zijn hier onderdeel van. In de loop van de therapie treedt meestal een verandering van werkwijze op. Vaak worden werkwijzen gecombineerd. (Schweizer, 2001) In het geval van de beeldende scheidingstherapie, zoals in dit onderzoek beschreven wordt, wordt gebruik gemaakt van een combinatie van de palliatieve, en de re-educatieve werkwijze. Vooral in het begin van de therapie zal palliatief gewerkt worden, met als doel de scheiding te verwerken. Later zal vooral de re-educatieve werkwijze worden toegepast, wanneer de ex-partners samen leren aan hun collega-ouderschap te werken.

→ Palliatieve werkwijze: Kenmerkend voor deze werkwijze is dat de behandeling gericht en begrensd in tijd wordt uitgevoerd. De therapie is gericht op verwerking en inzicht. Het doel is het integreren van de grenzen en de mogelijkheden van cliënt en het verzachten van zijn/haar leed.

→ Re-educatieve werkwijze: Deze werkwijze richt zich op het beïnvloeden van problemen, via trainingsgerichte activiteiten. Er is sprake van ontdekkend werken. Het doel is het leren omgaan met intra- en interpsychische conflicten. Zelfreflectie wordt tijdens de therapie gestimuleerd. De therapeut stelt zich in het begin directief op en krijgt gedurende de therapie een meer volgende houding.

(Schweizer, 2001; Smeijsters, 2008)

INTERACTIEVE METHODE

Beeldende scheidingstherapie, zoals in dit onderzoek wordt beschreven, is gebaseerd op de ideeën van de interactieve methode. (Beelen & Oelers, 2000) Deze methode is bedoeld voor heden- en toekomstgerichte creatieve therapie. (Rijnders, de Jong & Pieters-Korteweg, 1999)

De interactieve methode richt zich op het gedrag dat een cliënt laat zien, met de bedoeling de cliënt te helpen aspecten van zijn/haar gedrag te versterken en uit te breiden, waardoor een voor de cliënt gewenst effect optreedt. Er wordt aandacht besteed aan zowel het problematische gedrag, als aan de positieve effecten van het gedrag dat cliënten laten zien. Door de interactie tussen de cliënten kan men inzicht krijgen in het eigen handelen en kan er een intrinsieke wens tot verandering ontstaan. (Beelen & Oelers, 2000)

In beeldende therapie is het mogelijk gedrag in concrete situaties met behulp van materiaal inzichtelijk en tastbaar te maken. Het unieke van het werken met materiaal is dat meerdere personen in eenzelfde ruimte aan het werk kunnen zijn, zonder direct contact met elkaar te moeten hebben. Hierdoor kan de therapeut de interactie sturen, door keuzes te maken met betrekking tot het soort materiaal, de opdracht en de werkplek van de cliënten. (Beelen, 2003)

Volgens Beelen (2003) zijn de volgende punten kenmerkend voor deze methode:

- Binnen de therapie wordt doelgericht gewerkt aan het uitbreiden van de gedragsmogelijkheden van de cliënten. Doordat personen hun gedrag in interactie met anderen vertonen, wordt hun gedragspatroon zichtbaar. Door ex-partners bewust te maken van het effect dat hun gedrag heeft op de ander en op zichzelf, wordt hun eigen gedragspatroon inzichtelijk. Dit biedt de mogelijkheid om te reflecteren op het eigen gedrag en om nieuw gedrag uit te proberen.
- De interactieve methode is gericht op het heden en op de toekomst. Het verleden wordt niet ontkend, maar wordt ook niet bewerkt in de therapie. Voor de beeldende scheidingstherapie betekent dit dat er wordt uitgegaan van een verbroken relatie en een toekomst waarin de cliënten als ex-partners binnen een ouder-alliantie door het leven gaan. De therapie is bijvoorbeeld niet bedoeld om aan relatieproblemen uit het verleden te werken.
- Er wordt binnen deze methode altijd gewerkt met beeldend materiaal. Door gebruik te maken van beeldende werkvormen krijgen cliënten de gelegenheid ervarend te leren. Ook kunnen gedragspatronen zichtbaar worden in het beeldend werk. Het is wel essentieel dat het beeldend werk gecombineerd wordt met het toekennen van woorden en dat er verbaal wordt gereflecteerd op het werkstuk, de ervaring en de interactie.
- Deze methode gaat er vanuit dat men door interactie van elkaar leert. Doordat beide cliënten van elkaar verschillen, laten ze elkaar gedragsalternatieven zien. Om van elkaar te leren is het wel voorwaardelijk dat men van elkaar wil leren. De prioriteit van de beeldend therapeut dient daarom te liggen op het bevorderen van dit gegeven.
- De interactieve methode is bedoeld voor groepen. In het geval van beeldende scheidingstherapie, zoals in dit onderzoek wordt beschreven, is er sprake van tweetallen. Binnen de interactieve methode is er, naast dat de therapie is gericht op de groep (het ex-paar), ook aandacht voor het individu. Voor deze vorm van therapie is dit erg belangrijk, omdat er in de therapie gewerkt wordt aan het ontdekken van de eigen identiteit na scheiding en omdat ex-partners op verschillende tempo's de scheiding verwerken. De focus op de cliënten als

ex-paar is ook relevant, omdat het uiteindelijk doel van de therapie een functionele ouder-alliantie is, waarvoor samenwerking essentieel is.

- De interactieve methode wordt gekenmerkt doordat er gefaseerd wordt gewerkt. De fases zijn hieronder beschreven.

Motiveringsfase

Deze fase betreft de intake van de therapie. Het doel is het in kaart brengen van de kennis van, ervaring met en motivatie voor beeldende therapie.

Activeringsfase

Deze fase betreft meestal één tot drie sessies. Het doel is het wennen aan therapie en het in beweging komen van de cliënten. In deze periode krijgt de therapeut inzicht in de cliënten door observatieopdrachten, waaruit het gedragspatroon van de cliënten zichtbaar wordt.

Stimuleringsfase

Deze fase vindt plaats tussen de laatste sessie van de activeringsfase en de tussenevaluatie. Het doel is dat cliënten een nieuwe manier van doen ervaren. De werkvormen dienen aan te sluiten bij hun kunnen en/of interesse. De therapeut stimuleert het delen van ervaringen en gevoelens en het bespreekbaar maken van gedragspatronen.

Inzichtgevende fase

In deze fase vindt de tussenevaluatie plaats. Deze bijeenkomst heeft een psycho-educatief karakter. De ervaringen die de cliënten tijdens het beeldend werken hebben opgedaan worden in perspectief geplaatst. In deze fase wordt ook in kaart gebracht in hoeverre de cliënten hun scheiding hebben verwerkt. De cliënten wordt vervolgens gevraagd om haalbare en toetsbare werkpunten op te stellen, waaraan in de therapie kan worden gewerkt.

Oefenfase

Deze fase betreft de periode tussen de tussenevaluatie en het moment dat de cliënten laten zien dat ze aangeleerde gedragsalternatieven inzetten om als collega-ouders te functioneren. De cliënten passen het inzicht van vorige fase toe in de praktijk om aan hun werkpunten te werken. De regie komt steeds meer te liggen bij cliënten.

Stabilisatiefase

Deze fase betreft de afronding van de therapie. Wat is geleerd wordt in deze periode verstevigd en bestendigd. Er wordt een verbinding gemaakt tussen het geleerde in de therapie en de leefsituatie van de cliënten. De laatste beeldende sessie wordt door het ex-paar samen voorbereid, waardoor wordt getest of ze het samen kunnen redden. De laatste sessie is de eindevaluatie.

In overleg met de cliënten kan er besloten worden na een aantal maanden een follow-up te laten plaatsvinden, wat de gelegenheid tot een laatste evaluatiemoment biedt. De resultaten uit de therapie die in de praktijk zijn toegepast kunnen op deze manier bekijken.

DEELVRAAG 4

Aan welke kenmerken moeten de interventies in de beeldende therapie voor ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie voldoen?

INTERVENTIES BEELDENDE THERAPIE

Interventies zijn deskundige handelingen die door een therapeut in het medium, of verbaal worden ingezet voorafgaand aan, tijdens, of na het beeldend werken. Het doel van een interventie is het uitlokken van een onmiddellijke reactie, of het direct beïnvloeden van de beleving van de cliënt. Interventies hebben betrekking op de rol van de therapeut, de activiteit en het materiaal. (Smeijster 2004)

De behandeling geschiedt doordat de creatief therapeut in het medium gerichte interventies pleegt en mogelijkheden tot verandering aanbiedt, die overeenkomen met psychische veranderingsprocessen van de cliënt. De interventies zijn gebaseerd op de psychologie van het medium. (Smeijsters, 2008)

Een interventie is therapeutisch te noemen, wanneer deze betrekking heeft op een verbetering van het welzijn van een cliënt. De interventie kan zowel bewust als onbewust worden ingezet. (Schweizer, 2009)

De verbale en non-verbale interventies van beeldend therapeuten grijpen in op de relatie tussen cliënt – therapeut, cliënt – cliënt, of cliënt – medium. Om de juiste interventies te kunnen doen, dient de beeldend therapeut kennis en vaardigheden te hebben op het gebied van beeldende middelen en op het gebied van psychopathologie en psychologische stromingen. Deze combinatie is karakteristiek voor beeldende therapie. Het maakt dat de cliënt gericht kan werken aan zijn/haar behandeldoelen. (FVB, 2008)

Voor de beeldende scheidingstherapie, zoals in dit onderzoek wordt beschreven, is het belangrijk dat de therapeut zijn interventies zo inzet dat de ex-partners zelf de onderlinge problemen leren oplossen. Op die manier is de kans op het beklijven van het geleerde het grootst, omdat mensen meer achter een eigen gemaakte keuze staan, dan achter een opgelegde keuze. (Vandereyken & van Deth, 2009)

Ook is het belangrijk dat psycho-educatie een onderdeel uitmaakt van de therapie. Psycho-educatie leidt tot een beter behandelresultaat en meer tevredenheid bij de cliënt. Ook zorgt het voor therapietrouw met betrekking tot de interventies, omdat het de therapie inzichtelijk maakt. Dit leidt uiteindelijk tot een beter behandelresultaat op de lange termijn. (Hoencamp & Haffmans, 2008)

Het is van belang dat de interventies in het hier en nu plaatsvinden en dat ze het vermogen hebben om individueel gedrag te sturen en te beperken. De focus moet liggen op de invloed die het gedrag van de ex-partners op elkaar heeft. Daarbij dient de nadruk niet te liggen op de inhoud, maar op het betrekkingaspect. Dit is het niveau dat betrekking heeft op de manier waarop dingen tegen elkaar gezegd worden. Door de cliënten bewust te maken van de manier waarop ze met elkaar communiceren kan verandering optreden. (Johnson, 2012, p. 58; Greenman & Johnson, 2013).

De therapeut stemt zijn/haar houding af op de cliënten. Het is passend dat de therapeut bij deze vorm van beeldende scheidingstherapie onder andere gebruik maakt van een steunende, structurerende, empathische, verhelderende en confronterende attitude. De therapeut begint met een directieve houding en eindigt volgend.

Therapeutische interventies die over het algemeen bij opdrachten naar voren komen zijn doorvragen, verruimen, uitleg geven over de opdracht en het materiaal. (Vermeulen, 2015) Andere interventietechnieken zijn:

- Motiveren
- Spiegelen
- Valideren
- Intensiveren
- Reflecteren tijdens het beeldend werken
- Vragen stellen na het beeldend werken
- Doorvragen, verruimen
- Wijzen op non-verbaal gedrag
- Gedragsalternatieven aanbieden in het medium
- Vragen om reacties van ex-partner (medecliënt)
- Positieve bekrachtiging
- Herhaling door middel van huiswerkopdrachten

(Doppert, 2011; Johnson, 2011; Vermeulen, 2015)

INVLOEDEN VANUIT MEDIATION

Scheidingsmediation kan vier doelen hebben:

1. Het helpen van ouders om inzicht te krijgen in hun onderlinge conflicten en hen te doen beseffen hoe schadelijk deze conflicten zijn voor hun kinderen.
2. Het helpen van ouders om hun relatie na de scheiding te plannen, waarbij bijvoorbeeld wordt vastgesteld hoeveel en op welke manier zij contact willen houden.
3. Het laten bepalen waarover ouders zullen communiceren na de scheiding en op welke manier.
4. Het leren aan ouders hoe zij na de scheiding zo effectief mogelijk als ouders kunnen samenwerken. (Spruijt & Kormos, 2010)

Deze doelen komen sterk overeen met het doel 'het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie', zoals in de beeldende scheidingstherapie van dit onderzoek is beschreven. De focus ligt alleen meer op het regelen, dan het ontwikkelen.

Voor zowel scheidingstherapeuten als scheidingsmediators geldt dat het niet hun taak is om inhoudelijke oplossingen aan te dragen, maar om het proces te bewaken waarin de ex-partners samen proberen vooruit te komen. Mediators houden zich bezig met het werken aan een voor beiden aanvaardbare oplossing. In mediation wordt vaak tijdens het proces gewerkt aan het vergroten van de autonomie van beide partijen, waardoor de onderlinge afhankelijkheid verminderd wordt. Ook worden er overkoepelende belangen gecreëerd, waardoor onderlinge tegenstellingen van de partijen op de achtergrond raken. (Prein, 2001)

Scheidingstherapeuten richten zich meer op het emotionele proces dat volgt na een scheiding. Het werken aan autonomie is een overeenkomstig doel. Ook aan het op gang brengen van onderlinge samenwerking wordt in zowel mediation, als in scheidingstherapie aandacht besteed.

Mediation is bedoeld voor personen in conflict. Een scheiding is vaak zelf al een conflict op zich en kan ook de oorzaak zijn van nieuwe conflicten. De theorie waarop mediation gegrond is, kan daarom van waarde zijn voor scheidingstherapie.

De rol van een mediator wordt gekarakteriseerd door neutraliteit en vertrouwelijkheid. Hij zal tijdens de gesprekken de gelijkwaardigheid tussen de twee partijen moeten bewaken. Het werken met ouders die zo in strijd zijn met elkaar vraagt om een groot incasservermogen van de mediator. Een mediator zal goed moeten luisteren en rust moeten uitstralen. (NJI, 2015) Een mediator moet zijn eigen gevoelens voortdurend in acht nemen, om er voor te zorgen dat ze geen invloed hebben op de onafhankelijke rol die de mediator in het geheel speelt. Dit geldt ook voor een therapeut.

Ook komt er observatie kijken bij mediation. Een techniek die voor scheidingstherapie ook relevant kan zijn is het benoemen van zichtbaar gedrag dat partijen vertonen, zoals het rollen met ogen, het fronsen van wenkbrauwen, zuchten, etc. De mediator reageert hier op met een uitnodigende zin, zoals: 'Ik zie je wenkbrauwen omhoog gaan?'. Vaak is iemand zich niet volledig bewust van dit soort reacties, of helpt het om in woorden uit te drukken wat er met de reactie wordt bedoeld.

Een verschil tussen mediators en therapeuten is dat therapeuten zich niet neutraal dienen op te stellen, aangezien dat ten koste gaat van de empathische houding van de therapeut en er dan geen recht wordt gedaan aan het leed dat de cliënt heeft doorgemaakt. Voor scheidingstherapeuten geldt daarom een houding van meerzijdige partijdigheid, in plaats van onpartijdigheid.

Meerzijdige partijdigheid betekent dat de therapeut partijdig is met de ene cliënt, zonder partij te kiezen tegen de andere cliënt en andersom. Deze houding is gebaseerd op de overtuiging dat het in het belang is van beide cliënten om de belangen van beiden recht te doen. Meerzijdige partijdigheid betekent dat de therapeut zich beurtelings in beide betrokkenen inleeft. (Steenbergen, 2012)

Voorafgaand aan de mediation, wordt een overeenkomst getekend. De mediator bespreekt deze overeenkomst met de partijen, zodat helder is wat er van elkaar verwacht kan worden. Er wordt onder andere besproken dat het een intensief traject zal zijn, waarvoor commitment van beide partijen nodig is. Ook wordt er uitgelegd wat de rol van de mediator zal zijn. Er wordt onderzocht of de deelname van beide partijen op vrijwillige basis is en ten slotte wordt het thema vertrouwelijkheid besproken. (Kalff & Uitslag, 2010)

Voor de beeldende scheidingstherapie geldt, net als voor scheidingsmediation, dat het om een intensief proces gaat. Het kan daarom van waarde zijn om commitment en vrijwilligheid te bespreken tijdens de intake. Ook de uitleg over de rol van de therapeut, waarin bijvoorbeeld de meervoudige partijdigheid wordt toegelicht, en de vertrouwelijkheid die geldt voor de therapie zijn passende thema's om het over te hebben.

Een scheidingsmediator gaat uit van een ouderlijk besef en het verantwoordelijk zijn van ouders. (Pas, 1994) Hij vertrouwt erop dat ouders zelf kunnen beslissen wat wel en niet goed is voor henzelf en hun kind. Hij stelt vragen die de wijsheid en de kennis van ouders zelf activeert. Daardoor voelen ouders zich meer gehoord en betrokken bij het proces, waardoor ze meer verantwoordelijkheid nemen en hun afspraken nakomen. (NJI, 2015)

Voor een scheidingstherapeut is het van belang dat hij ook dit verantwoordelijkheidsbesef aanboort en er op vertrouwt dat de ex-partners er samen uit kunnen komen. De therapeut zal dit proberen te bereiken via ervaringen in het medium. De vragen die een mediator stelt om de kennis en wijsheid van de ouders te activeren passen vooral in de nabesprekingen van werkvormen en in de tussentijdse evaluatie, en in de eindevaluatie.

INTERVENIËREN MET VRAGEN

Voor de beeldende scheidingstherapie van dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de interactieve methode, zoals is beschreven in deelvraag drie. Deze methode is gefaseerd. Elke fase die tot de interactieve methode behoort, gaat gepaard met standaard evaluatievragen naar aanleiding van een beeldende opdracht. Afhankelijk van de beeldende werkvorm waarmee is gewerkt in een fase, kunnen ook gerichte vragen gesteld worden. Hieronder volgen passende vragen bij elke fase. Sommige vragen zijn schuingedrukt, hiermee wordt aangegeven dat met deze vragen gepeild kan worden of de cliënten toe zijn aan de volgende fase. De vragen zijn letterlijk overgenomen uit het boek *Interactief, Creatieve therapie met groepen* (Beelen & Oelers, 2000). Bij de motiveringsfase (intake), de inzichtgevende fase (tussenevaluatie) en de stabilisatiefase (eindevaluatie) zijn ook vragen opgenomen die vanuit mediation-invloeden tot stand zijn gekomen. Deze vragen zijn gebaseerd op Het wat en hoe van mediation. (Kalff & Uitslag, 2010)

Motiveringsfase – standaardvragen:	Vragen voor de intake vanuit mediation- invloeden:
- Heb je enig idee wat de bedoeling is van deze therapie? - Heb je al eerder met beeldend materiaal gewerkt? (Ja: wanneer?) - Wat voor ervaringen heb je daarmee gehad? - Wat heb je van anderen gehoord? - Heb je nog vragen?	- Hoe is de keuze voor beeldende scheidingstherapie tot stand gekomen? - Hebben jullie beiden voor deze therapie gekozen? - (Indien nee: Wat wil je weten, of wat heb je nodig om 'ja' te zeggen tegen deze therapie?) - Zijn jullie hier vrijwillig? - Wat is de reden dat jullie er zelf nog niet zijn uitgekomen? - Wat zou het jullie opleveren als jullie er samen uitkomen? - Wat verwachten jullie van elkaar? - Wat verwachten jullie van mij? (Vervolg met uitleg over rol van therapeut) - (Uitleg over de intensiteit en de nodige bereidheid van cliënten om aan de slag te gaan met lastige/gevoelige thema's.) Hoe zit het met jullie commitment?

Activeringsfase - Standaardvragen zijn constaterend m.b.t. materiaal/werkstuk:

- Hoe was het om met dit materiaal te werken?
- Wat vond je van de opdracht?
- Wat vond je van het materiaal?
- Vond je het moeilijk/makkelijk?
- Wat vind je van het resultaat?
- Hoe vond je het om niet te praten? (Als het een non-verbale opdracht betreft.)
- *Kon je duidelijk maken wat je wilde?*
- *Begreep je de ander?*

Stimuleringsfase - Standaardvragen zijn constaterend m.b.t. ervaring/interactie:

- Heb je je aan de opdracht gehouden?
- Durfde je alles te doen/vragen/zeggen?
- Ben je tevreden over je eigen aandeel?
- Sluit je werk aan bij dat van de ander?
- Heb je de ander kunnen aanvullen?
- Heb je nieuwe dingen van de ander gezien/gehoord?
- *Zoals je met deze opdracht bezig bent geweest: geldt dat ook voor andere situaties?*
- *Wat voor effect had dat op jou?*
- *Wie nam het initiatief?*
- *Was er verschil in het werken tussen jou en de ander?*
- *Wat heb je ontdekt over jezelf?*
- *Herken je dit van jezelf?*

Inzichtgevende fase – Standaardvragen zijn gericht op de samenwerking tijdens het beeldend werken en op de onderlinge reacties op gedrag:	Vragen voor de tussenevaluatie vanuit mediation-invloeden:
- Welke rol had je in de samenwerking? - Wie nam de leiding/ wie was afwachtend/stimulerend/behulpzaam/ volgzzaam/ dwars, etc? - Voel je je prettig met dat gedrag/in die rol? - Komt deze rol overeen met je gedrag in je dagelijks leven? - Ben je daar (on)tevreden mee? - Hoe kwam het dat je wel/niet durfde te handelen/praten? - Is er iets dat je zou willen veranderen? - Hoe zou je het anders aan kunnen pakken? - <i>Hoe zou de ander zoiets aanpakken?</i>	- Hoe was jullie onderlinge relatie bij de start van de therapie? - Hoe is die nu? - Hoe willen jullie die relatie in de toekomst? - Wat is daar nog voor nodig? - Wat hebben jullie geleerd in de therapie over jezelf? - Wat hebben jullie geleerd in de therapie over de ander? - Waarmee ga je hierna in de therapie aan de slag?

Oefenfase - Standaardvragen zijn gericht op oud en nieuw gedrag en oude en nieuwe ervaringen:

- Kun je je in deze opdracht houden aan je werkpunt(en)?
- Wat deed je als het (niet) lukte?
- Wat heb je geleerd met betrekking tot je werkpunt?
- Wordt er in je dagelijks leven anders gereageerd dan hier, of zijn er gelijkenissen?
- *Wat neem je je na deze opdracht voor als je aan je dagelijks leven denkt?*
- *Zou je deze opdracht een tijd geleden anders uitgevoerd hebben? (Ja: wat is het verschil?)*

Stabilisatiefase – Standaardvragen zijn bevestigend van aard:	Vragen voor de eindevaluatie vanuit mediation-invloeden:
- Kun je momenten aangeven waarop je tevreden was over je gedrag en houdt dat verband met je werkpunten? - Vraag aan de ander: 'Wat waardeerde je in het gedrag van de ander?' - Wat kun je van deze situatie meenemen naar je dagelijks leven?	- Wat gebeurt er als je dit nieuwe gedrag toepast? - Wat heb je te bieden om er voor te zorgen dat jullie collega-ouderschap zich op een positieve manier voortzet na de therapie? - Hoe zien jullie de toekomst?

DEELVRAAG 5

Welke beeldende werkvormen kunnen in de therapie met ex-partners met gezamenlijke kinderen, gericht op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie worden ingezet?

De hieronder beschreven werkvormen zijn gebaseerd op en geïnspireerd door de werkvormen van de methode Interactief van Beelen en Oelers (2000), de creatieve werkvormen van Budde (2008) en op de interventies Ouderschap Blijft (2014) en Ouderschap na Scheiding (2015) van het Nederlands Jeugd Instituut. De werkvormen zijn onderverdeeld in de fasen die in de therapie doorlopen worden. Onder de beschreven werkvormen staan vragen die in de nabespreking gesteld kunnen worden. Deze vragen passen specifiek bij de werkvorm en zijn een aanvulling op de vragen uit deelvraag vier.

Aandachtspunt

De beschreven werkvormen zijn niet de enige werkvormen die aangeboden kunnen worden aan de doelgroep en ze zijn ook niet exclusief inzetbaar voor beeldende scheidingstherapie.

Het is van belang dat de beeldend therapeut het proces dat de ex-partners in de therapie doormaken ziet als iets dynamisch en dat de therapeut zich er bewust van is dat elke therapie verschillend is, omdat alle cliënten en ex-paren anders zijn. Het is daarom aan te raden om de beschreven werkvormen te zien als richtlijn, waarop gevarieerd kan worden, of van afgeweken kan worden.

MOTIVERINGSFASE

Deze fase betreft de intake van de therapie. Het doel is het in kaart brengen van de kennis van, ervaring met en motivatie voor beeldende therapie. In deze fase wordt nog geen beeldend werk gemaakt.

ACTIVERINGSFASE

Deze fase betreft meestal één tot drie sessies. Het doel is het wennen aan de therapie en het in beweging komen van de cliënten. In deze periode krijgt de therapeut inzicht in de cliënten door observatieopdrachten, waaruit het gedragspatroon van de cliënten zichtbaar wordt.

1. Aanvullen met fantasie - individueel

Beide cliënten krijgen een afbeelding of foto, waarvan een deel is weggeknipt en een blanco papier. Ieder legt zijn afbeelding op het papier en vult naar eigen fantasie het ontbrekende deel aan met kleurpotlood, waardoor weer een totaalbeeld ontstaat. De cliënten hebben hier 20 tot 30 minuten voor. Als beide cliënten klaar zijn, wordt het geknipte deel bij de tekening gelegd.

- Wat vond je van de afbeelding?
- Lukte het om er een geheel van te maken?
- Wat vind je ervan nu je het origineel erbij ziet?
- Is het makkelijker, of moeilijker om aan de hand van een afbeelding te tekenen, of teken je liever vanuit je eigen fantasie?

2. Mozaïek naleggen - samen

De cliënten gaan tegenover elkaar aan tafel zitten met een scherm ertussen. Aan beide kanten van het scherm liggen twee hoopjes met dezelfde stukjes papier in verschillende grootten en kleuren. De cliënten wordt gevraagd in 5 minuten van het ene hoopje een mozaïek te maken. Hierna krijgen ze de opdracht het mozaïek van de ander na te maken met de stukjes papier van het andere hoopje. De cliënten mogen niet naar elkaars voorbeeld kijken. Ze moeten zo duidelijk mogelijk aan de ander uitleggen hoe het mozaïek is gelegd. Hiervoor hebben ze beiden 10 minuten (dus 20 minuten in totaal).

- Was het mogelijk de figuur goed te beschrijven?
- Klopte het resultaat met het voorbeeld? Waardoor kwam dat?
- Durfde je te vragen om verduidelijking?

3. Aansluitende vlakken – samen

De cliënten kiezen een voorbeeldafbeelding. De afbeelding wordt opgedeeld in vier vlakken; linksboven, rechtsboven, linksonder en rechtsonder. Ze krijgen vervolgens de opdracht de afbeelding na te schilderen op vier schilderdoeken. Beide cliënten nemen twee vlakken voor hun rekening, die een diagonale positie van elkaar hebben, zoals linksonder en rechtsboven. Als alle schilderijen af zijn, worden ze samengevoegd en moet de voorbeeldafbeelding te zien zijn. De opdracht duurt in totaal 30 minuten.

- Zijn het bij elkaar passende schilderijtjes geworden?
- Hoe verliep de samenwerking/het overleg?
- Hielden jullie rekening met elkaar?

STIMULERINGSFASE

Deze fase vindt plaats tussen de laatste sessie van de activeringsfase en de tussenevaluatie. Het doel is dat cliënten een nieuwe manier van doen ervaren. De werkvormen dienen aan te sluiten bij hun kunnen en/of interesse. De therapeut stimuleert het delen van ervaringen en gevoelens en het bespreekbaar maken van gedragspatronen.

4. Veranderend kleiwerk – samen

De cliënten krijgen allebei een homp klei, die ze een tijdje mogen kneden. Daarna moeten ze de klei samenvoegen. Eén van de cliënten krijgt de samengevoegde homp in handen. De cliënten bepalen onderling wie dat zal zijn. De eerste cliënt maakt een begin van een vorm. Na 2 minuut geeft hij/zij de klei aan de ander. Deze maakt een vervolg op de vorm en heeft daar ook weer 2 minuut de tijd voor. Zo gaat de opdracht 16 minuten door, waardoor beide cliënten 10 keer aan het kleiwerk hebben gewerkt. De therapeut bewaakt de tijd.

- Was het voor jou mogelijk om op de vorm door te blijven gaan?
- Wat vond je van het doorgeefstelsel?
- Wat vind je van het resultaat?
- Bedenk samen een titel voor het werkstuk.

5. Geleide fantasie

De therapeut vraagt de cliënten hun ogen te sluiten en zich te concentreren op het verhaal dat hij/zij gaat vertellen. De therapeut spreekt met een zachte stem en op een rustig tempo, zodat de cliënten de tijd hebben om mee te gaan in het verhaal en

er een voorstelling bij kunnen maken. De cliënten mogen niet hardop reageren tijdens het verhaal.

Stel je voor dat je op het strand loopt. Overal liggen schelpjes en aangespoelde objecten. Je hoort de golven van de zee en het gekrijs van meeuwen. Je voelt de wind langs je huid gaan. Je hebt het hele strand voor jezelf. Je loopt naar de duinen en klimt naar de top. Het helmgras strijkt langs je benen. Kijk eens om je heen, wat zie je? Nadat je het uitzicht op je hebt laten inwerken daal je weer af naar het strand. Je ziet in de verte een persoon. Hij of zij wenkt je. Je loopt deze persoon tegemoet. Samen lopen jullie langs de vloedlijn. Jullie raken met elkaar in gesprek. Waar hebben jullie het over? Wat voor gevoelens wekt dit bij je op? Je beseft dat het begint te schemeren. Je besluit naar huis te gaan. Je neemt afscheid van de ander en wandelt terug langs de zee, tot je weer bij het beginpunt bent.

De cliënten wordt vervolgens gevraagd om in beeld te brengen wat ze het meest is bijgebleven van het verhaal. Ze krijgen daarvoor oliepastelkrijt en een A3-formaat papier. Voor deze opdracht wordt 20 minuten de tijd gegeven.

In de nabespreking wordt ingegaan op het verschil tussen de werkstukken. Uitgelegd wordt dat ondanks dat ze hetzelfde verhaal hebben gehoord, ze het op verschillende manieren hebben beleefd en dat ze verschillende aspecten ervan hebben onthouden.

- Hoe heb je de geleide fantasie ervaren?
- Wat is je het meest bijgebleven van het verhaal (wat heb je uitgebeeld?)
- Wat vind je van het verschil tussen jullie werkstukken?

6. Het eigen verhaal - individueel

De therapeut legt uit dat gescheiden personen een eigen parallelle beleving hebben van wat er gebeurd is, net zoals dat op kleine schaal gold voor de geleide fantasie. Doordat ze niet meer bij elkaar zijn en er vaak sprake is van pijn en boosheid, kunnen ze er niet met elkaar over praten. Dit kan bijdragen aan een negatieve beeldvorming.

De cliënten krijgen de opdracht op twee verschillende plekken in de ruimte te werken. Ze beelden het scheidingsverhaal uit vanuit hun eigen perspectief. Ze krijgen hiervoor 30 minuten de tijd en werken in stilte. De cliënten maken gebruik van tekenmateriaal naar keuze (potlood, krijt, stift, etc.) en werken op A3-formaat papier. In de nabespreking krijgen de cliënten de gelegenheid hun werkstuk –en daarmee hun verhaal- uit te leggen. De andere cliënt mag hem/haar niet onderbreken. Het om de beurt spreken zorgt er voor dat de cliënten de strijd kunnen loslaten. Op die manier wordt de negatieve feedbackcirkel in de communicatie doorbroken. (Mac Gillavry, 2002) Het is belangrijk dat de therapeut aan de cliënten uitlegt dat het er niet om gaat begrip voor elkaar te krijgen, of je gelijk te behalen, maar dat het gaat om het kennen van elkaars beleving.

- Hoe was het om je verhaal in beeld te vatten?
- Hoe is het om elkaars beleving van de scheiding te kennen?
- Ben je nieuwe dingen te weten gekomen?
- Wat kun je met deze nieuwe kennis doen?

7. Strijdtal – individueel/samen

Scheidingsconflicten gaan vaak gepaard met strijdtal. Voorbeelden van strijdtal zijn; beschuldigingen, verwijten, dwingend taalgebruik, eisen stellen en afwijzende (non-)verbale communicatie. Het is belangrijk dat ouders leren deze strijdtal in te wisselen voor oudertal. Hiermee wordt bedoeld het spreken vanuit de eigen

beleving, vragen stellen, wensen uiten, voorstellen doen, het belang van de kinderen inbrengen en het investeren in een goede sfeer met (non-)verbale communicatie.

De cliënten krijgen beiden een schoenendoos die ze rondom en van binnen beplakken met papier. Op de buitenkant van hun doos schrijven ze strijdtal die de ander tegen hen heeft uitgesproken en die hen dwarszit. Hierna wisselen ze van doos. De cliënten lezen de strijdtal die aan de buitenkant van de doos staat en schrijven aan de binnenkant van de doos van de ander in oudertal wat ze daarmee bedoeld hebben. In plaats van zinnen te beginnen met 'jij' moeten de cliënten leren vanuit 'ik' te spreken. Dus wanneer aan de buitenkant staat: 'Jij hebt me laten vallen.', kan aan de binnenkant geschreven worden: 'Ik heb me verraden en in de steek gelaten gevoeld.'. Voor deze opdracht krijgen de cliënten 30 minuten de tijd. In de nabespreking leggen beide cliënten uit welke oudertalzin bij welke strijdtalzin passen. De therapeut kan in het vervolg van de therapie de cliënten aanspreken op hun strijdtal en aan hen vragen hetgeen ze zeiden te vervangen door oudertal.

- Hoe was het om te lezen welke strijdtal de ander zo is bijgebleven?
- Wat vond je van het ombuigen van de strijdtal naar oudertal?
- Hoe heb je het verschil tussen strijdtal en oudertal ervaren?

8. Blokkades – individueel

De therapeut legt uit dat blokkades emotionele reacties zijn op gedrag en situaties, die ouderlijk overleg in de weg staan en de strijd in stand houden. De therapeut vraagt aan de cliënten: "Wat staat jou in de weg bij het overleg met de andere ouder, wat maakt het overleggen lastig voor jou?" In eerste instantie reageren de cliënten in gedachten. Hierna krijgen de cliënten blokjes hout, waarmee/waarop ze alle blokkades kunnen uitbeelden. Ze zetten deze blokkades in volgorde van meest verhinderend tot minst verhinderend. De opdracht duurt 20 minuten.

In de nabespreking krijgen de cliënten de gelegenheid hun blokkades en de volgorde toe te lichten. Het is van belang dat de cliënten in oudertal proberen te praten, in plaats van verwijten te maken, want achter elke blokkade zit vaak een belang, of wens. Ook zijn blokkades vaak complementair, dus kan het zijn dat de blokkades van beide cliënten op elkaar van invloed zijn, of elkaar in stand houden. Door de blokkades in kaart te brengen wordt het belang en het aandeel van beide cliënten los van elkaar inzichtelijk gemaakt.

- Hoe was het om de blokkades in beeld te brengen?
- Wat vind je van de volgorde van de ander?
- Zijn er blokkades die elkaar in stand houden? (Indien ja: Wat zouden jullie daar aan kunnen doen?)
- (Eventueel: hoe was het om de blokkades in oudertal uit te leggen?)

9. Afscheidskoffer- individueel

Beide cliënten maken voor de ander een afscheidskoffer. Om de koffer te maken versieren ze een doos aan de buitenkant en de binnenkant. Deze vullen ze met dingen die de ander nodig zou kunnen hebben, of die tot steun zouden kunnen zijn in de periode na de scheiding. De cliënten hebben hier 30 minuten de tijd voor. De twee koffers worden wederzijds overhandigd. In de nabespreking worden de koffers en hun inhoud toegelicht.

- Hoe vond je het om de doos te vullen voor de ander?
- Wat vind je van de inhoud van de gekregen afscheidskoffer?
- Zitten er dingen in die je zou kunnen gebruiken?

10. De drie beelden - individueel

De cliënten krijgen de opdracht elk drie beelden te kleien. Het eerste beeld geeft weer hoe het met de cliënt was bij aanvang van de behandeling, het tweede beeld representeert hoe het momenteel is met de cliënt en het derde beeld verbeeldt hoe de cliënt verder wil. De cliënten hebben beiden 30 minuten om de drie werkstukken te maken.

- Zijn er verschillen tussen de drie beelden, en welke?
- Herken je de verschillen tussen de drie beelden bij de ander, zo ja welke?
- Ben je (on) tevreden met het tweede beeld en waarom?
- Wat je in het derde beeld hebt uitgebeeld, hoe denk je dat te bereiken?

INZICHTGEVENDE FASE

In deze fase vindt de tussenevaluatie plaats. Deze bijeenkomst heeft een psycho-educatief karakter. De ervaringen die de cliënten tijdens het beeldend werken hebben opgedaan worden in perspectief geplaatst. In deze fase wordt ook in kaart gebracht in hoeverre de cliënten hun scheiding hebben verwerkt. De cliënten wordt vervolgens gevraagd om haalbare en toetsbare werkpunten op te stellen, waaraan in de therapie kan worden gewerkt. In deze fase wordt niet beeldend gewerkt.

OEFENFASE

Deze fase betreft de periode tussen de tussenevaluatie en het moment dat de cliënten laten zien dat ze aangeleerde gedragsalternatieven inzetten om als collega-ouders te functioneren. De cliënten passen het inzicht van vorige fase toe in de praktijk om aan hun werkpunten te werken. De regie komt steeds meer te liggen bij cliënten.

11. Een streep onder de strijd trekken – samen

De cliënten krijgen de opdracht om gezamenlijk hun strijd uit te beelden. Ze maken gebruik van verf en penselen/kwasten van verschillende grootten en een A2-formaat papier. De bedoeling is dat ze het papier zo veel mogelijk vullen. Ze hebben hier 15 minuten de tijd voor. Hierna vertellen de cliënten waarom dit schilderwerk hun strijd als ex-partners symboliseert.

De therapeut maakt een terugkoppeling met hetgeen in de tussenevaluatie is besproken. Vervolgens vraagt de therapeut aan het ex-paar, of ze bereid zijn een streep te zetten onder de strijd (figuurlijk gezien). Wanneer de cliënten beiden zo ver zijn, mogen ze met een dikke kwast en een felle kleur verf naar keuze een streep zetten onder de symbolische strijd die ze geschilderd hebben. Wanneer tenminste één van de cliënten nog niet zo ver is, wordt het werkstuk bewaard en kan er op een later moment op worden teruggekomen. Belangrijk is dat er ergens in de loop van de therapie een letterlijke streep onder de strijd wordt gezet.

- Hoe was het om samen jullie strijd symbolisch weer te geven?
- Heb je nieuw gedrag uitgetoetst naar aanleiding van de tussenevaluatie?
- Hoe voel je je nu jullie een streep onder de strijd hebben gezet?

12. Elkaar tegemoet komen – individueel/samen

De cliënten krijgen een lange strook papier. Beide cliënten kiezen een kleur verf en een geometrische vorm. De kleuren en vormen moeten verschillend zijn. Ieder begint aan één uiteinde van het papier en schildert daar zijn gekozen vorm. De cliënten werken naar elkaar toe en proberen een geleidelijke verandering aan te brengen, zodat er in het midden uiteindelijk een mengeling van beide vormen ontstaat. Deze

opdracht duurt ongeveer 10 minuten. Na de nabespreking zou de opdracht herhaald kunnen worden, zodat er meteen geoefend kan worden met mogelijke inzichten.

- In hoeverre hebben jullie rekening gehouden met de vorm en kleur van de ander?
- Ken je deze manier van 'aanpassen aan de ander' van hoe je dat in het dagelijks leven doet?
- Past de manier waarop je je hebt 'aangepast bij de ander' bij je werkpunten?

13. Compromissen - samen

Beide cliënten krijgen de opdracht voor zichzelf een plan te maken over wat ze deze sessie willen maken en met welk materiaal. Ze kunnen door de therapieruimte lopen om ideeën op te doen. Ze vertellen hun plan nog niet aan elkaar. Hierna delen ze met de ander welk plan ze hebben gemaakt. Vervolgens beslissen de cliënten samen wat ze uiteindelijk gezamenlijk zullen maken. Tijdens het werken last de therapeut korte pauzes in, waarin hij vragen stelt. (Zie hieronder.) De cliënten beantwoorden deze vragen eerst in gedachten en bespreken dan de antwoorden met elkaar. Voor de uitvoering van de gezamenlijke opdracht hebben de cliënten 20 minuten.

- Hoe is de balans tussen jullie plannen?
- Heb je een bepaalde verwachting van de ander?
- Zou je meer of minder inbreng willen hebben in de samenwerking?

14. Stripverhaal - samen

De cliënten krijgen een groot vel papier, dat is opgedeeld in gelijke vakjes. Om de beurt maken ze een striptekening. Ze bepalen zelf wie begint met tekenen. De opdracht wordt volledig in stilte uitgevoerd, dus er is geen overleg over de loop van het verhaal. Als alle vakjes gevuld zijn krijgen de cliënten de gelegenheid om een titel voor het verhaal te bedenken. In totaal duurt de opdracht 30 minuten.

- Hoe was het om aan te moeten sluiten bij de tekeningen van de ander?
- Hoe was het om niet verbaal te kunnen overleggen?

15. Maken en praten - samen

De cliënten bepalen samen hoeveel klei er nodig is en wat ze gaan maken. Ze gaan vervolgens ongeveer 10 minuten in stilte aan het werk. Hierna wordt er 10 minuten gewerkt, waarin zo veel mogelijk gesproken wordt. Beide cliënten proberen zo veel mogelijk te verwoorden wat ze denken, doen, voelen, ervaren en waar ze aan twijfelen, plezier aan hebben, etc.

- Hoe was het om in stilte te werken nadat jullie een overlegmoment hadden gehad?
- Lukte het om je gevoelens en gedachten, etc. te verwoorden?
- Kon je tijdens het non-verbaal werken je werkpunten toepassen?
- Hoe was dat tijdens het verbaal werken?

16. Leiden en laten leiden - samen

De cliënten delen een A2-formaat papier dat op de tafel is vastgeplakt en hebben dezelfde krijtjes van verschillende kleuren. Ze bepalen samen wie als eerste de leiding neemt en wanneer er gewisseld wordt. Met een krijtje in beide handen maakt de leider vormen op het vel. De ander volgt zijn/haar bewegingen in spiegelbeeld. De opdracht duurt 20 minuten.

- Zou je in het begin van de behandeling het leiderschap anders hebben uitgevoerd?

- Hoe zit dat met de rol van de volger?
- Hoe zie je dat bij de ander?

17. Wapenschild - samen

De cliënten krijgen de opdracht samen een wapenschild te maken van gekleurd papier/karton. Mogelijk wordt er ook gebruik gemaakt van tekenmateriaal, of versiersels (glitters, stickers, veertjes, etc.) Op het wapen wordt symbolisch afgebeeld wat belangrijk is voor de cliënten als ouderpaar, zoals waarden en normen, elementen van het ouderschap, etc. Het wapen wordt ook voorzien van een 'wapenspreuk'. De cliënten mogen overleggen. Ze krijgen 25 minuten voor de opdracht.

- Over welke elementen van het wapenschild waren jullie het eens?
- Lukt het om deze elementen in de praktijk toe te passen?
- Zijn er overeenkomsten tussen de elementen in het wapen en het dagelijks leven?
- Wat zouden jullie kinderen vinden het wapenschild en van wat er op is afgebeeld?

STABILISATIEFASE

Deze fase betreft de afronding van de therapie. Wat is geleerd wordt in deze periode verstevigd en bestendigd. Er wordt een verbinding gemaakt tussen het geleerde in de therapie en de leefsituatie van de cliënten. De laatste beeldende sessie wordt door het ex-paar samen voorbereid, waardoor wordt getest of ze het samen kunnen redden. De laatste sessie is de eindevaluatie.

18. Dit is de toekomst als ouders - samen

De cliënten krijgen de titel van de opdracht te horen. Aan hen wordt uitgelegd dat de omtrek van hun silhouet op één groot vel papier wordt gezet, waarbinnen ze de toekomst als ouders verder zullen uitbeelden met verf. De cliënten worden door de therapeut in hun geheel met potlood omlijnd op een groot papier. Ze overleggen zelf over de houding die ze aannemen en de plaats op het papier. Voor het maken van het toekomstbeeld hebben de cliënten 25 minuten de tijd.

- Kon je in de samenwerking je eigen werkpunten toepassen?
- Zou je deze opdracht een tijd geleden anders hebben uitgevoerd?
- Zijn jullie in de praktijk al aan de slag met wat je hier hebt afgebeeld?
- Hoe zou je wat je in deze opdracht bent tegengekomen kunnen toepassen in het dagelijks leven?

19. Transparant cadeau – individueel

De cliënten krijgen ieder een wit A3-formaat papier en wit wascokrijt. Ze krijgen de opdracht in gedachten een symbolisch cadeau voor de ander te bedenken ter afsluiting van de therapie. Dit cadeau tekenen ze met het witte wascokrijt op het witte papier. Ze kiezen er ook een kleur ecoline bij. Ze hebben hier 20 minuten voor. Hierna wisselen ze hun transparante cadeaus uit en geven ze elkaar de bijbehorende kleur ecoline. De cliënten mogen hun cadeau 'uitpakken', door met een penseel de ecoline (wellicht een beetje verdund met water) over de tekening uit te strijken.

- Op welke momenten tijdens de opdracht was je tevreden over jezelf?
- Zou de aanpak die je tijdens deze opdracht hebt gebruikt in de praktijk een zelfde resultaat opleveren?

- Wat vind je van de symbolische waarde van het cadeau dat je van de ander hebt gekregen?

20. Eigen invulling cliënten

De cliënten krijgen tijdens de vorige sessie de opdracht om deze sessie (nr. 20) samen voor te bereiden. Ze zijn vrij in hun keuze wat betreft opdracht, materiaalgebruik, etc. Ze weten dat ze 30 minuten mogen werken. Door samen een sessie voor te bereiden kunnen de cliënten in de praktijksituatie het in de therapie geleerde gedrag toe te passen, terwijl de interactie nog steeds om de therapie draait. De therapeut kan naar aanleiding van deze opdracht testen of de ex-partners er samen uit kunnen komen.

- Kan je momenten aangeven waarop je iets opviel van de aanpak van de ander met betrekking tot zijn/haar werkpunten?
- Zie je overeenkomsten tussen jullie contact tijdens de therapie en daarbuiten?
- Welk aspect van deze opdracht kun je meenemen naar de praktijk?

CONCLUSIE

Scheiden komt steeds vaker voor en is de oorzaak van veel conflicten en emotioneel leed. De personen die het meeste lijden onder scheidingssituaties zijn de ex-partners en de kinderen.

In *Ouderschap in beeld houden* is onderzocht op welke wijze er in de beeldende therapie gewerkt kan worden met ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de focus ligt op het verwerken van de verbroken partnerrelatie en het ontwikkelen van een functionele ouder-alliantie.

Om tot antwoorden te komen zijn vijf deelvragen opgesteld. Deze deelvragen beslaan de indicatie, de behandeldoelen, de methodische benadering, de kenmerken van de interventies en mogelijke beeldende werkvormen van deze vorm van therapie.

Middels het toepassen van de inhoudsanalyse op de gevonden bronnen uit de deskresearch is tot de antwoorden op de deelvragen gekomen. Uit deze resultaten kan het volgende worden geconcludeerd:

- Wanneer personen de tijd nemen om de scheiding te verwerken en aan de nieuwe situatie te wennen, helpt dit hun (emotioneel) welzijn.
- Het inzetten van beeldende therapie is geschikt voor de doelgroep gescheiden ouders, omdat met elkaar praten hen vaak niet meer lukt en beeldende therapie een beroep doet op de non-verbale communicatie. Ex-partners in beeldende therapie kunnen hun kant van het verhaal letterlijk aan elkaar laten zien en krijgen de gelegenheid om binnen het medium te leren en ervaringen op te doen die ze vervolgens in hun dagelijks leven kunnen toepassen.
- Om met beeldende scheidingstherapie te starten is het belangrijk dat beide ex-partners hebben geaccepteerd dat de relatie over is. Deze vorm van therapie is niet bedoeld om de ex-partners weer bij elkaar te brengen.
- Bereidheid (commitment) van de ex-partners is een voorwaarde voor de start van de therapie. De therapie is afhankelijk van de aanwezigheid van beide cliënten en het slagen van de therapie wordt voor een groot deel bepaald door hun inzet.
- De veiligheid van zowel de cliënten, als die van de therapeut moet worden gewaarborgd. Aangezien er systemisch gewerkt wordt zijn de aanwezigheid, of een verleden van fysiek of psychisch geweld binnen het gezin, of de relatie en een grote mate van wantrouwen redenen om niet met de therapie te starten, of om deze te stoppen.
- Met deze therapie kan het beste worden gestart in de periode na de scheiding melding, om problemen op de lange termijn tegen te gaan, maar zolang er sprake is van 'ouderschap na scheiding' kan deze therapie worden geïndiceerd.
- Cliënten die in aanmerking komen voor deze vorm van therapie kunnen door het werken aan subdoelen op het gebied van emotionele problemen, gedragsmatige problemen, conflictverwerking, egooversterking en sociaal functioneren de scheiding verwerken en leren samen te werken binnen coöperatief ouderschap.
- De interactieve methode is gericht op de interactie tussen mensen. In scheidingssituaties verloopt de interactie vaak moeizaam, of is deze verstoord. Om als collega-ouders verder te kunnen, zal aan de onderlinge interactie moeten worden gewerkt. Deze methode leent zich daarom goed voor beeldende scheidingstherapie.

- De therapie zal in het begin een palliatief karakter moeten hebben, omdat in dit stadium de focus ligt op verwerking en inzicht. Er zal later gebruik gemaakt worden van de re-educatieve werkwijze, om de functionele ouder-alliantie tot stand te laten komen.
- Het is belangrijk dat de therapeut interventies inzet die de cliënten tot nadenken aanzetten, waardoor ze zelf tot inzichten en oplossingen komen, omdat de resultaten daardoor een grote kans op beklijving hebben. Dit kan worden bereikt door de inzet van gerichte vragen, een directieve en geleidelijk steeds meer volgende attitude en beeldende werkvormen die het nadenken van de cliënten stimuleren.
- De houding van de therapeut dient te worden gekenmerkt door meervoudige partijdigheid, omdat de belangen van beide cliënten daardoor recht wordt gedaan, zonder dat de empathische opstelling van de therapeut daaronder lijdt.
- Tijdens de intake moet een duidelijke basis worden gecreëerd, waardoor cliënten weten wat ze van elkaar, van de therapie en van de therapeut kunnen verwachten en zodat ze weten wat er van henzelf wordt verwacht. Hierdoor wordt in kaart gebracht of beeldende scheidingstherapie geschikt is voor de cliënten. Daarnaast zorgt het er voor dat het verantwoordelijkheidsbesef van de cliënten wordt aangesproken.
- Het is van belang dat de therapie halverwege wordt geëvalueerd, zodat de therapeut de cliënten kan wijzen op zaken die hem/haar zijn opgevallen, met als doel de cliënten nieuwe inzichten te geven. Het is aan te raden dit te combineren met psycho-educatie. Ook worden de ervaringen van de cliënten gebruikt om tot nieuwe inzichten te komen, door het stellen van gerichte vragen.
- Door de therapie af te sluiten met een eindevaluatie, waarin een verbinding wordt gemaakt tussen wat er is geleerd in de therapie en de leefsituatie van de cliënten, worden de ervaringen en inzichten bestendigd.
- Het is belangrijk om de gedragspatronen van de ex-partners in beeld te brengen, omdat de kern van de interactieproblemen hierin ligt. Om die reden moeten de beeldende werkvormen in het begin van de therapie gericht zijn op algemene samenwerking, zodat de therapeut observaties met betrekking tot de interactie kan doen.
- Om de verbroken partnerrelatie te kunnen verwerken moeten de cliënten de gelegenheid krijgen om in de werkvormen zowel hun eigen perspectief en aandeel in de scheiding in beeld te brengen, als ook om samen stappen te nemen naar het einde van de strijd.
- Wanneer de cliënten de scheiding hebben kunnen verwerken moet de focus van de beeldende werkvormen komen te liggen op het leren samenwerken, zodat de cliënten samen een functionele ouder-alliantie leren ontwikkelen. De leiding komt steeds meer te liggen bij de cliënten met als laatste werkvorm een geheel vrije keuze voor de cliënten, zodat ze steeds zelfstander worden en uiteindelijk kunnen aantonen er samen uit te komen.

In dit onderzoeksverslag is beschreven op welke manier beeldende therapie kan worden ingezet bij ex-partners met gezamenlijke kinderen, waarbij de hoofddoelen het verwerken van de scheiding en het ontwikkelen van een functionele-ouderalliantie zijn. De resultaten uit dit onderzoek vormen de basis voor het product *Ouderschap in beeld houden*. Het product is ontwikkeld als handzame richtlijn voor beeldend therapeuten die met deze doelgroep (willen) werken.

Het is beter zo.
Mijn ouders pasten niet bij elkaar,
ze hebben nu allebei een nieuw gezin met wie ze gelukkiger zijn.

Het is beter zo.
Er zijn veel nadelen, echt heel veel,
maar ik zie de voordelen er van in.

Het is beter zo.
Ik had liever geen gescheiden ouders,
maar het zou erger zijn als ze wel bij elkaar waren.

Het is beter zo.
Als ze bij elkaar waren gebleven,
was ik ongelukkiger dan ik nu ben.

Het is beter zo.
Ik heb er vrede mee.
Het is nou eenmaal zo.

Het is beter zo.

(Milou, 2016)

AANBEVELINGEN

Zoals in de onderzoeksopzet al naar voren is gekomen is dit onderzoek gebaseerd op geschreven bronnen, wat voor een eenzijdige blik op het geheel kan hebben gezorgd. Voor een grotere mate van betrouwbaarheid zouden de resultaten gestaafd moeten worden op een triangulatie van literatuur, praktijkervaringen en observaties. Deze mogelijkheid ligt nog open.

Dit onderzoek heeft zich in het algemeen gericht op scheidingen zonder in detail te treden over de omstandigheden. Wat belangrijk is voor de beeldende scheidingstherapie uit dit onderzoek is dat de verwerking van de scheiding aandacht verdient en dat de ex-partners bij het ouderschap van hun gezamenlijke kinderen betrokken blijven.

Hieronder volgen specifieke scheidingssituaties, die vergelijkbaar zijn met de doelgroep van dit onderzoek, maar tegelijkertijd een grijs gebied vormen. Voor alle geschetste situaties geldt dat er sprake is van verwerking en van 'ouderschap na scheiding', maar de beeldende scheidingstherapie zoals in dit onderzoek beschreven is kan te algemeen zijn, waardoor het aan de specificaties van deze situaties voorbij kan schieten.

Een specifieke situatie waar in dit onderzoek geen speciale aandacht naar uit is gegaan is een scheiding waarbij één van de ex-partners een nieuwe relatie heeft. In dat geval kan er sprake zijn van vertrouwensproblemen, een nieuwe partner die ook bij het ouderschap betrokken wil zijn, etc. Of de resultaten van dit onderzoek voor zo'n situatie ook de lading dekken is niet zeker.

Ondanks dat het een specifieke situatie is, verschillen de situaties waarin een nieuwe partner meespeelt onderling zo veel, dat het ook niet als contra-indicatie kan worden gesteld. Het is voor de scheidingstherapie uit dit onderzoek vooral belangrijk dat dit onderwerp tijdens de intake zou worden besproken.

Een therapie die bedoeld is voor ouders en stiefouders zou ook een mogelijkheid zijn. In dat geval kan nog worden nagedacht over de vorm: alle betrokkenen van het ouderschap van hetzelfde kind in therapie, of een groepstherapie voor stiefouders in het algemeen, of een groepstherapie voor alle (stief-)ouders die met ouderschap na scheiding te maken hebben. De vraag of beeldende therapie zich goed leent voor deze therapievormen zou dan ook moeten worden onderzocht.

Een andere situatie speelt wanneer één van de ouders niet bij het ouderschap betrokken is. Dit kan verschillende redenen hebben en zou daarom verder moeten worden gespecificeerd. Individuele therapie voor de ex-partner en tevens alleenstaande ouder zou een mogelijkheid zijn, of therapie voor de alleenstaande ouder en zijn/haar kind(eren) samen.

Ook kan het een situatie betreffen waarin de meest recente scheiding niet de eerste scheiding in het gezin is. In dat geval zijn er al vaak stiefouders betrokken en kan het ouderschap van de stiefouder na de scheiding worden voortgezet. Wanneer de biologische (en inmiddels ook al gescheiden) ouders van het kind ook beiden betrokken zijn bij het ouderschap ontstaat er een bijzondere driehoeksverhouding. Of dit een geschikte situatie is om systeemtherapie in aan te bieden kan ook worden onderzocht.

Een andere specifieke situatie treedt op wanneer de scheiding gepaard gaat met een verandering van seksuele voorkeur bij één van de ex-partners. De gevolgen van zo'n scheiding kunnen gecompliceerder zijn. Ook kan het voor de partner die achter zijn/haar eigenlijke geaardheid komt het begin van een identiteitsvraagstuk betekenen en is therapie als ex-paar daarom in die periode misschien niet raadzaam. Individuele therapie zou dan bijvoorbeeld beter kunnen aansluiten.

LITERATUURLIJST

Aarts, P. (2016). *Verwerking scheiding*. Geraadpleegd op: <http://www.debeeldendtherapeut.nl/psychologische-hulp/verwerking-scheiding/>

Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 4, pp.1269-1287

Amato, P. R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.

Au, T. (2008). *Woord in beeld of beeld in woord, therapeutisch schrijven in combinatie met beeldende therapie*. Bachelorscriptie Hogeschool Utrecht

Baarda, D.B., & Bakker, E. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/ Houten, Wolters- Noordhoff, Stenfert Kroese

Beelen, F. (2003). *Gezins-creatieve-therapie: systeembeïnvloeding, ouderondersteuning in creatieve therapie beeldend*. Houten/Mechelen: Bohn Stafleu Van Loghum

Beelen, F. & Oelers, M. (2000). *Interactief: creatieve therapie met groepen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 2^e druk

Breukel, G. (2016). *Scheiding: tips voor de verwerking*. Geraadpleegd op 04-05-2016: <http://mens-en-gezondheid.infonu.nl/relatie-en-huwelijk/43562-scheiding-tips-voor-de-verwerking.html>

Budde, E. (2008). *Wat woorden niet kunnen zeggen, creatieve werkvormen en methodieken*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 2^e druk

Buisman, Y. (2012). *Keuzes in beeld, Een onderzoek naar de beschrijving van de zorgactiviteiten van ouder- en gezinshulp en het pad dat de hoofdbehandelaar kan volgen om te komen tot een keuze voor een zorgactiviteit*. Emmen: Accare

Bush, R. A. B. & Folger, J. P. (1994). *The promise of mediation*. San Francisco: Jossey-Bass

Centraal Bureau voor de Statistiek, (2015) *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden*. Geraadpleegd op 06-04-2016, <http://statline.cbs.nl/statweb/publication/?dm=slnl&pa=37425ned>

Centraal Bureau voor de Statistiek, (2015). *Huwen en partnerschapsregistraties; kerncijfers*. Geraadpleegd op 07-04-2016, <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37772ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,63-64&VW=T>

Centraal Bureau voor de Statistiek, (2016). *Echtscheiding; leeftijdsverschil, kinderen, geboorteland, huwelijksduur*. Geraadpleegd op 06-04-2016, <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=60060ned&D1=0-110%2c152&D2=14-18&HD=150914-0834&HDR=T&STB=G1>

Chin-A-Fat, B.E.S. (2006). 'De mediator in het nieuwe echtscheidingsrecht: nog onvoldoende basis', *Tijdschrift voor Mediation*, nr. 2, p.37-42.

Nagel, Y. (2006). *Co ouderschap: het beste van twee ouders*. Baarn: De kern

Coché, J. (2010). *Couples Group Psychotherapy, a clinical treatment model*. New York/ London: Routledge.

Dijkstra, M.T.M., Dierendonck, D. van, & Evers, A. (2005). Responding to conflict at work and individual well-being: The mediating role of flight behaviour and feelings of helplessness. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14(2), 119-135

Doppert, C. (2011). *Inzicht in zicht, Een inventariserend onderzoek naar de inzet van therapeutische interventies in de beeldende therapie, die gebruikt worden om een volwassen cliënt zich bewust te laten worden van eigen handelingspatronen*. Bachelorscriptie, Hogeschool Zuyd Heerlen

Dreu, C.K.W., de, Dierendonck, D., van, & Dijkstra, M.T.M. (2004). Conflict at work and individual wellbeing. *International Journal of Conflict Management*, 15(1), 6-26

Driesen, L. (2012). *Ik wil mama én papa allebei: over echtscheiding, verwerking, loyaliteit en hulpverlening*. Atwerpen-Apeldoorn: Garant

Emery, R. E. (1999). *Marriage, divorce, and children's adjustment*. Thousand Oaks: Sage publications

Familie Zaken, Praktijk voor family mediation & familierecht (2016). *Ouderschap na scheiding*. Geraadpleegd op 03-05-2016: <http://www.familie-zaken.nl/onze-familie-zaken/ouderschap/>

Federatie Vaktherapeutische beroepen (2008). *Infoblad Beeldende Therapie*. Geraadpleegd op 28-04-2016: http://www.vaktherapie.nl/userfiles/files/downloads_openbaar/Infoblad%20Beeldend%2003.02.2008.doc

Federatie Vaktherapeutische beroepen (2016). *Beeldende therapie*. Geraadpleegd op 04-05-2016:

http://www.vaktherapie.nl/pages/nl/over_vaktherapie/info_vaktherapie_en_creatieve_therapie/beeldende_therapie

Fischer, T., Graaf, P., de, & Kalmijn, M. (2005) Contact tussen ex-partners na echtscheiding: "Can we still be friends?". *DEMOS, Bulletin over Bevolking en Samenleving*, Jaargang 21, nr. 5, 33-36

Geurts, E. , Chênevert, C., & Antonius, I. (2009). Te weinig gespecialiseerde hulp bij moeizame scheiding. *Jeugd en Co*, jaargang onbekend, 30-43. Geraadpleegd op 22-04-2016: <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF03087516#page-1>

Glasl, F. (1982). *Conflict management and industrial relations: The process of conflict escalation and roles of third parties*. The Netherlands: Springer

Heiner J. & Bartels, A.A.J. (1989). Jeugdstrafrecht en het belang van het kind: Het belang van het kind nader omschreven. *FJR – Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, nr. 3

Hoencamp, E. en Haffmans, P.M.J. (2008). *Psycho-educatie in de GGz en de verslavingszorg*. Assen: Koninklijke van Gorcum, 2^e druk

Hope, S., Rodgers, B. & Power, C. (1999). Marital status transitions and psychological distress: longitudinal evidence from a national population sample. *Psychological Medicine*, 29, 2, pp. 381-389

House, J.S., Landis, K.R., & Umberson, D. (1988). Social relationships and health. *Science, New Series*, 241

Jeugd en gezin, (2009). *Uit elkaar... En de kinderen dan?* Folder. Geraadpleegd op 07-04-2016, file:///C:/Users/elise/Desktop/16br2009g003.pdf

Kressel, K. Mediation. In: Deutsch, M. & Coleman, P. T., (2000). *The handbook of conflict resolution*. San Francisco: Jossey-Bass

Jeugd en gezin (2016). *Hoe kun je na een scheiding, voor je kind, samenwerken met je ex-partner?* Geraadpleegd op 10-05-16:

<https://www.loes.nl/tips/basisschoolkind/oncategoriseerd/hoe-kun-je-na-een-scheiding,-voor-je-kind,-samenwerken-met-je-ex-partner.html>

Johnson, S. (2011). *Houd me vast. Zeven gesprekken voor een hechter(e) en veilige relatie*. Utrecht/ Antwerpen: Kosmos Uitgevers

Jurgens, M. (2014). *Afhankelijkheid in scheidingsconflicten: De invloed van afhankelijkheid op de relatie tussen conflictescalatie en stress*. Universiteit Twente, Bachelorthesis

Kalff, S. & Uitslag, M. (2010). *Het wat en hoe van mediation*. Utrecht: HU Mediation

Kalverboer, M. & Zijlstra E. (2006). Het belang van het kind in het Nederlandse recht. Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief. Amsterdam: SWP

Keken, H., van, (2010) *Voor het onderzoek, de probleemstelling als basis voor je onderzoek*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers

Köller, S. (2013). *Van echtscheiding naar vechtscheiding*. Geraadpleegd op 04-05-2016: <http://www.sarahkoller.nl/over-sarah-koller/column/bericht:van-echtscheiding-naar-vechtscheiding.htm>

Kooiman, K. (2015). *Scheidingstherapie*. Geraadpleegd op 03-05-2016: <http://www.uitdeknoop.com/scheidingstherapie.html>

Langedijk, W. (2007). *Beter scheiden*. Amsterdam: SWP

Latten, J., (2004). *Trends in samenwonen en trouwen: De schone schijn van burgerlijke staat*. Geraadpleegd op 07-04-2016, <https://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/d479f5ba-87b2-4c6e-bccd-8306450af908/0/2004k4b15p046art.pdf>

Mac Gillavry, D.H.D. (2002). *Scheidingsbemiddeling, Over techniek, strategie en attitude*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Malchiodi, C.A. (Red.). (2003). *Handbook of art therapy*. New York: The Guilford Press.

Malchiodi, C. A. (2007). *The art therapy sourcebook*. America: McGraw-Hill.

Marks, N. (1996). Flying solo at Midlife: gender, marital status, and psychological well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 4, pp.917-932.

Mart. (2015). Scheiden en dan? Verder leven tijdens en na een scheiding. Geraadpleegd op 03-05-2016: <http://www.hulpbijangst.nl/viewtopic.php?f=8&t=16889>

Migchelbrink, F. (2014). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: Uitgeverij SWP

Nederlands Jeugd Instituut, (2015), *Scheiding, Wat werkt?* Geraadpleegd op 06-04-2016, <http://www.nji.nl/Scheiding-Praktijk-Wat-werkt>

Milou (2016). *Het is beter zo*. Geraadpleegd op 19-04-2016: <http://www.villapinedo.nl/gedicht-het-is-beter-zo/>

Nederlands Jeugd Instituut (2015). *Interventie Ouderschap na scheiding*. (Uitgebreide beschrijving) Geraadpleegd op 18-05-2016: <http://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/Ouderschap-Na-Scheiding>

Nederlands Jeugd Instituut (2014). *Ouderschap blijft*. (Uitgebreide beschrijving) Geraadpleegd op 29-05-2016, <http://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/Ouderschap-blijft>

Neuman, G. M., & Romanowski, P. (2003). *En de kinderen scheiden mee... Het zandkastelenprogramma*. Amsterdam: SWP.

Pas, A. (1994). *'Hierarchie' en 'besef van verantwoordelijk-zijn'; een verslag van een theoretische zoektocht naar het wezen van ouderschap*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Peer, C., van (2007). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. Studiedienst van de Vlaamse Regering op vraag van de Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Geraadpleegd op 10-5-16: <http://www4.vlaanderen.be/sites/svr/Publicaties/Publicaties/svr-studies/2007-03-impact-echtscheiding-web.pdf>

Psycholoog & Praktijk, (2016). *Verwerken van echtscheiding*. Geraadpleegd op 13-04-2016, <http://www.psycholoog-en-praktijk.nl/echtscheiding-mediation-scheidingspsycholoog>

Prein, H. (2001). *Trainingsboek conflicthantering en mediation*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 4^e druk

Pragt, H. (2012). *Cijfers en statistieken over echtscheidingen*. Geraadpleegd op 06-04-2016, <https://www.heinpragt.com/scheiding/echtscheidingcijfers.php>

Pykstra, E. (2009) *Het ouderschapsplan: Een onderzoek naar wetsgeschiedenis en de processuele gevolgen voor de advocatuur*. 's-Hertogenbosch: Juridische Hogeschool Avans-Fontys

Rijksoverheid, (2015). *Wanneer moet ik een ouderschapsplan opstellen?* Geraadpleegd op 07-04-2016: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/scheiden/vraag-en-antwoord/ouderschapsplan>

Relatietherapie, (2016). *Relatietherapie, omdat je relatie het waard is*. Geraadpleegd op 07-04-2016, <http://www.relatietherapie.nl/specialisaties/relatietherapie/>

Rijders, P., Jong, T., de, Pieters-Korteweg, E. (1999). *Kortdurend behandelen in de GGZ: een inleiding*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum

de Scheidingsmanager (2014). *Het leven na de (echt)scheiding*. Geraadpleegd op 04-05-2016: <http://www.descheidingsmanager.nl/nieuwe-start/het-leven-na-de-echtscheiding>

Schweizer, C. (1993). Methodisch handelen, methodisch denken. *Tijdschrift voor creatieve therapie*. 3, 8-12

Schweizer, C., Bruyn de, J., Haeyen, S., Henskens, B., Rutten-Saris, M., & Visser, H., (2009). *Handboek beeldende therapie: uit de verf*. Houten, Bohn Stafleu van Loghum

Smeijsters, H. (2001). *Indicatiestelling voor creatieve therapie*. Psychopraxis (2001) 03:1–4

Smeijsters, H. (2008). *Handboek creatieve therapie*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 3^e druk

Smulders-Groenhuijsen, L. (2003). *En ze leefden nog lang en gelukkig. Kinderen en scheiding*. Amsterdam: SWP

Spruijt, A. P. (2005) Ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen. *Tijdschrift van de Vereniging voor Kinder- en Jeugdpsychotherapie*, 32, 37-52

Spruijt, E. (2015) *Scheidingskinderen*. Geraadpleegd op 07-04-2016, <http://www.scheidingskinderen.nl/styled/>

Spruijt, E. & Kormos, H. (2010). *Handboek Scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Stahl, P. M. (2000). *Parenting after divorce: a guide to resolving conflicts and meeting your children's needs*. Atascadero: Impact

Steenbergen, B. (2012). *Meerzijdig gerichte partijdigheid in weerbaarheid*. Informatiepakket van de post-hbo opleiding contextuele hulpverlening, Hogeschool Utrecht

De Stentor (21-03-2016). *Veel vaker een 'vechtscheiding'*. Geraadpleegd op 19-04-2016: <http://www.destentor.nl/regio/apeldoorn/veel-vaker-een-vechtscheiding-1.5844390>

Sweizer, C. (2001). *In beeld: Doelgerichte behandelmethoden van beeldend therapeuten*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Sun, Y. (2001). Family Environment and Adolescents' Well-Being Before and After Parents' Marital Disruption: A Longitudinal Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 697-713

Symoens, S. & Bracke, P. (2012). Echtscheiding, conflict en mentale gezondheid: Hoe conflict met de ex- en nieuwe partner gerelateerd is aan welzijn na scheiding. *Relaties en nieuwe gezinnen, Vol 2.(1), 1-19*

Vermeulen, P. (2004). *Scheiding en ouderschap: een nieuw evenwicht in de ouder-kindrelatie*. Rotterdam: Uitgeversmaatschappij Ad. Donker bv

Vermeulen, M. (2015). *Samen vormen: Een kwalitatief ontwikkelingsonderzoek gericht op de vraag hoe een beeldend therapeutisch product in combinatie met de Emotionally Focused Therapy voor de behandeling van partnerrelatieproblemen ontwikkeld kan worden*. Nijmegen: HAN

Viaux, J. L. (2002). *L'Enfant et le couple en crise: du conflit psychologique au contentieux juridique*. (Nederlandse vertaling: Het kind en het echtpaar in crisis: een psychologisch conflict in een juridisch proces) Parijs: Dunod

Voert, M.J. ter, Geurts, T. (2013). *Evaluatie ouderschapsplan, Een eerste verkenning*. Den Haag: WODC, Cahiers(8)

Wakker, J. (2014). *Achteroverleunen in een relatie?* Geraadpleegd op 19-04-2016: <http://www.emovisie.nl/achteroverleunen-in-een-relatie/>

Wall, J.A., Jr., & Callister, R.R. (1995). Conflict and its management. *Journal of Management*, 21(3), 515-558

Westphal, S. (2015) *Are the kids alright? Essays on postdivorce residence arrangements and children's well-being*. Proefschrift, Universiteit Utrecht

Wijnberg, J. (2016) *Verborgen agenda's in relatietherapie*. Geraadpleegd op 08-04-2016, <http://allesoverscheiding.nl/columns/verborgen-agendas-in-relatietherapie/>

Williams, K., & Dunne-Bryant, A. (2006). Divorce and adult psychological well-being: clarifying the role of gender and child age. *Journal of Marriage and Family*, 68(5), 1178-1196

Winkelaar, P. (2004). *Methodisch werken, Inleiding tot methodisch handelen met en voor mensen*. Leusden: De Tijdstroom

Woodward, L., Fergusson, D.M., & Belsky, J. (2000). Timing of Parental Separation and Attachment to Parents in Adolescence: Results of a Prospective Study from Birth to Age 16. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 162-174

Vandereyken, W. & Deth, van, W. (2009). *Psychotherapie; van theorie tot praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 2^e druk

Ven, J-P, van de, (2009). *Omgaan met een scheiding*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Villa Pinedo (2016). *Open brief aan alle gescheiden ouders van Nederland*. Geraadpleegd op: 19-04-2016: <http://www.villapinedo.nl/open-brief-aan-alle-gescheiden-ouders/>

Zinneman, S. (14-04-2016). *App voor gebroken gezinnen*. De Telegraaf. Geraadpleegd op 20-04-2016: <http://library.pressdisplay.com/pressdisplay/viewer.aspx>

BIJLAGEN

1. CORRESPONDENTIE

Villa Pinedo

elise (Vrouw), 23 jaar

BEHOEFTE?

Beste ervaringsdeskundige kinderen,

Ik ben zelf ook een (inmiddels volwassen) kind van gescheiden ouders en ik ben bezig met een afstudeeronderzoek. Ik maak een therapievorm die bedoelt is voor allebei de gescheiden ouders, om er voor te zorgen dat ze

1) de scheiding kunnen verwerken

en 2) ondanks hun scheiding wel samen goede ouders blijven.

Mijn vraag aan jullie is: denken jullie dat er behoefte is aan zo'n therapie?

Liefs, Elise

Federatie Vaktherapeutische Beroepen

L.S.,

Momenteel ben ik aan het afstuderen als beeldend therapeut. Ik doe een afstudeeronderzoek naar post-relatieve therapie voor ex-partners met kinderen. Het resultaat van mijn onderzoek zal een product voor beeldend therapeuten zijn. Ik vroeg me af of er een overzicht bestaat van alle producten die ontwikkeld zijn door vaktherapeuten. Ik ben vooral benieuwd of een soortgelijk product als waar ik aan werk al bestaat.

Ik hoor graag van u!
Met vriendelijke groet,
Elise Boers
Hogeschool Utrecht te Amersfoort

Beste Elise,

Bedankt voor jouw bericht.

Een overzicht van producten vind je deels op onze oude website,
http://www.vaktherapie.nl/pages/nl/over_vaktherapie/downloads/producten
en deels op onze nieuwe website,
<http://fvb.vaktherapie.nl/themas/thema's/dossier?dossierid=3473414&title=Commissie+Product+en+Module+Ontwikkeling#nieuws-tab>

Hartelijke groet,

Yvonne Heyer
FVB

Nederlandse Vereniging voor Beeldende Therapie

L.S.,

Momenteel ben ik aan het afstuderen als beeldend therapeut. Ik doe een afstudeeronderzoek naar post-relatieve therapie voor ex-partners met kinderen. Het resultaat van mijn onderzoek zal een product voor beeldend therapeuten zijn. Ik vroeg me af of er een overzicht bestaat van alle producten die ontwikkeld zijn door vaktherapeuten. Ik ben vooral benieuwd of een soortgelijk product als waar ik aan werk al bestaat.

Ik hoor graag van u!
Met vriendelijke groet,
Elise Boers
Hogeschool Utrecht te Amersfoort

Hallo Elise,

Dank je wel voor je e-mail. Het klinkt erg interessant je onderzoek. Helaas moet ik je melden dat er geen centrale database bestaat. Wel willen we iets dergelijks in de toekomst ontwikkelen, maar daar heb jij helaas niets aan op dit moment.

Wellicht kan je wel bij de Hogescholen informeren of zij een database hebben met onderzoeken en producten die andere studenten hebben gemaakt voor hun afstuderen. Mij staat bij dat zij dit documenteren. Verder kan ik nog vragen bij andere bestuursleden of zij nog andere mogelijkheden weten. Mocht hier nog nieuwe informatie uit naar voren komen dan laat ik je dit uiteraard weten.

Succes met je onderzoek en met je afstuderen.

Met vriendelijke groet,
Secretaris
Nederlandse Vereniging voor Beeldende Therapie

ProPersona

L.S.,

Momenteel ben ik aan het afstuderen als beeldend therapeut. Ik doe een afstudeeronderzoek naar post-relatieve therapie voor ex-partners met kinderen. Het resultaat van mijn onderzoek zal een product voor beeldend therapeuten zijn. Tijdens mijn literatuuronderzoek stuitte ik op een artikel in het Tijdschrift voor Vaktherapie (2015/2, jaargang 11), getiteld De matrix van vaktherapie. In dit artikel stond geschreven dat er onder het mom van transparantie een digitale dossierkast is aangemaakt, met alle producten van vaktherapeuten. Ik vroeg me af of ik toegang zou kunnen verkrijgen tot het overzicht van alle producten. Ik ben vooral benieuwd of een soortgelijk product als waar ik aan werk al bestaat.

Ik hoor graag van u!

Met vriendelijke groet,

Elise Boers

Hogeschool Utrecht te Amersfoort

Beste Elise,

Leuk om te lezen over je onderzoeksplannen. Je vraag kun je het beste voorleggen aan Karin Hilderink (k.hilderink@propersona.nl). De digitale dossierkast is er zeker, maar ik weet er onvoldoende van om te weten hoe/of je daarin kunt kijken. Naar mijn weten is er geen product voor vaktherapie met (ex) ouders.

Vriendelijke groet,

Monique Gerritsen

Vaktherapeut beeldend CvP Lunteren

2. KLEINSCHALIGE BEHOEFTEPEILING

De stelling is: Beeldende scheidingstherapie met mijn ex-partner had kunnen helpen bij het verwerken van de scheiding en bij het samen opbouwen van een praktische ouder-alliantie.

Ik denk wel dat het in ons geval had kunnen helpen. Veel frustratie bij mij kwam doordat de gemaakte afspraak om de ouderregeling na een paar maanden te evalueren nooit is nagekomen. In de scheidingstherapie had dat wellicht voorkomen kunnen worden, omdat je dan genoodzaakt bent om onder begeleiding met elkaar te communiceren. Ik ben het dus wel met deze stelling eens. *(Man, 56 jaar, gescheiden in 2007, drie kinderen uit de verbroken relatie)*

Ik denk niet dat scheidingstherapie met mijn ex had geholpen om de scheiding te verwerken. Dat moet je echt zelf doen, met juist steun van familie en goede vrienden, niet met je ex. Wat betreft een praktische ouder-alliantie, die hebben we ook zonder scheidingstherapie wat mij betreft goed op orde gekregen, maar wellicht had die nog iets verbeterd kunnen worden m.b.v. scheidingstherapie. *(Man, 48 jaar, gescheiden in 2007, één kind uit de verbroken relatie)*

Ik denk dat eigenlijk altijd wel een soort van therapie bij een scheiding goed is. Elke scheiding is tenslotte ook een soort rouwen en afsluiten van een periode, waar je met hulp van therapie sneller/beter uit kunt komen. Als je dit samen met je ex-partner kunt doen, heeft dat denk ik ook veel voordelen zodat je samen over de kinderen beslissingen kunt nemen en ook meer op één lijn blijft bij de opvoeding van (jongere) kinderen. Uit eigen ervaring weet ik dat ook de mediation wel geholpen heeft, maar uiteindelijk heb ik aan een aantal gesprekken met een psycholoog ook veel gehad. *(Vrouw, 56 jaar, gescheiden in 2007, vier kinderen uit de verbroken relatie)*

Zowel bij mijn eerste, als mijn tweede scheiding heb ik iets met therapie gedaan. Maar eerst om het 'heel' te houden. Dat werkte blijkbaar niet. Ook bemiddeling bij t convenant met mijn tweede ex-partner lukte (mij) niet. Te boos als ik wás. Met mijn eerste ex-partner is er (ook) stress geweest, vooral omdat we niet konden praten, c.q. luisteren. Dat duurde ook echt jaren voor dat wel ging. Bij beiden eigenlijk. Dus is mijn conclusie dat het voor mij/ons indertijd kort na of tijdens de scheiding niet mogelijk zou zijn geweest. Tijd was de helende factor. En perspectief op iets nieuws... Beeldende therapie zou wellicht wel hebben geholpen voor het kunnen benoemen c.q. visualiseren en zo bespreekbaar maken van de boosheid, of bij het schetsen van een gewenst (nieuw gescheiden) toekomst beeld. Maar dan individueel en niet samen... *(Man, 52 jaar, gescheiden in en , twee kinderen uit beide verbroken relaties)*

Ik reageer positief op je stelling. Sterker nog: naar mijn mening zou het verplicht moeten zijn voor stellen die uit elkaar gaan. Vooral in het belang van de kinderen. *(Vrouw, 50 jaar, gescheiden in , twee kinderen uit de verbroken relatie)*

3. GEDRAGSCODE

Als onderzoeker heb je een vertrouwenspositie en daarom is het belangrijk om je aan een aantal regels te houden. (van Keken, 2010) De gedragscode voor praktijkgericht onderzoek in het HBO-onderwijs bestaat volgens Migchelbrink (2014) uit vijf regels:

1. Onderzoekers aan het HBO onderwijs dienen het professionele en maatschappelijke belang.

Bij het vaststellen van mijn onderzoeksonderwerp heb ik me gericht op een actueel thema, dat de levens van velen beïnvloed. Het onderzoek heb ik uitgevoerd met als doel bij te dragen aan enerzijds het welbevinden van de doelgroep en anderzijds de kwaliteit van de beroepspraktijk. Middels mijn onderzoek wil ik graag een bijdrage leveren aan de kennis- en theorieontwikkeling van beeldend therapeuten, studenten en andere betrokken en geïnteresseerden. Uiteraard hoop ik op een mooi cijfer en in dat geval zou ik graag mijn onderzoek en product uploaden op de HBO-kennisbank om zo de resultaten toegankelijk te maken.

2. Onderzoekers aan het HBO onderwijs zijn respectvol.

Ik heb de namen van de respondenten van mijn belangenonderzoek geanonimiseerd, zodat hun privacy wordt gewaarborgd. Op die manier zijn hun antwoorden niet direct naar hen te herleiden. Ook heb ik naar mijn idee op een respectvolle manier gecorrespondeerd met de instanties die ik heb geconsulteerd.

3. Onderzoekers aan het HBO onderwijs zijn zorgvuldig.

Ik heb gedurende mijn hele onderzoek mijn literatuurlijst nauwkeurig bijgehouden. Ik heb me verdiept in de verschillende onderzoeks-, data-verzameling- en data-analyse-methoden en ik heb bewuste keuzes gemaakt. Ten slotte heb ik een zo volledig mogelijke desk-research gedaan, om tot complete en realistische resultaten te komen.

4. Onderzoekers aan het HBO onderwijs zijn integer.

Ik heb mijn integriteit gewaarborgd door altijd met een kritische blik mijn bronnen te lezen en keuren. Ik heb met mijn consulent vaak geraadpleegd en om feedback gevraagd, zodat ik me ervan kon verzekeren dat ik juist handelde. Als ik zou zijn aangesproken op mijn gedag, zou ik dat absoluut serieus genomen hebben en zou ik het recht hebben willen zetten. Autonomie en onpartijdigheid zijn voor mij in zowel mijn professionele leven, als mijn privéleven heel belangrijk. Ik heb me tijdens mijn onderzoek zo neutraal mogelijk opgesteld, ondanks mijn persoonlijke ervaringen met het onderwerp en ik mezelf heb een houding van oprechte geïnteresseerdheid aangemeten.

5. Onderzoekers aan het HBO onderwijs verantwoorden hun keuzes en gedrag.

De keuzes die ik tijdens het onderzoeken heb gemaakt, heb ik bewust gemaakt. Ik ben een doener, met een altijd denkende geest. Het verantwoorden van gedrag van anderen en dat van mezelf, vind ik heel belangrijk. Ik heb geprobeerd een zo waterdicht mogelijk rapport op te stellen, maar ik ben ook nog lerend en ontwikkelend en daar ben ik me terdege bewust van. Ik sta aan het begin van mijn professionalisering, want de vier jaar studie zijn in verhouding met mijn werkende leven maar een korte periode. Ik heb de afgelopen studiejaren ervaren als iets zinvol en verrijkends en ik heb me ondanks alles altijd vol leergierigheid en vastberadenheid ingezet, zodat ik straks alles wat ik heb geleerd kan toepassen.

4. URENVERANTWOORDING

Datum	Onderdeel	Uren:
02-02-2016	Introductie PGO	0.5
02-02-2016	Hoorcollege PGO	1.5
02-02-2016	Introductie coaching	2
02-02-2016	Plan van aanpak decaan	0.5
04-02-2016	Oriënteren	8
09-02-2016	Hoorcollege PGO	1.5
09-02-2016	Coaching	1
09-02-2016	Oriënteren	8
10-02-2016	Consult met Gemmy	1
15-02-2016	Oriënteren	4
17-02-2016	Coaching	1
09-03-2016	Coaching	1
09-03-2016	Werken aan PGO	8
23-03-2016	Coaching	1
04-04-2016	Werken aan PGO	8
05-04-2016	Consult met Gemmy	1
05-04-2016	Inhoudelijke oriëntatie	7
06-04-2016	Coaching	1
06-04-2016	Bronnen zoeken	6.5
06-04-2016	Mailen deskundige voor evaluatiegroep	0.5
07-04-2016	Werken aan oriëntatie	8
08-04-2016	Werken aan oriëntatie	8
08-04-2016	Mailen deskundige voor evaluatiegroep	0.5
11-04-2016	Werken aan PGO	8
12-04-2016	Mailen deskundige voor evaluatiegroep	0.5
12-04-2016	Werken aan PGO	7
12-04-2016	Mailen FVB, ProPersona & NVBT	0.5
12-04-2016	Consult met Gemmy	0.5
13-04-2016	Werken aan oriëntatie	8
14-04-2016	Werken aan oriëntatie	8
15-04-2016	Werken aan oriëntatie	8
18-04-2016	Werken aan PGO	8
19-04-2016	Werken aan PGO	6.5
19-04-2016	Coaching	1
19-04-2016	Contact met VillaPinedo	0.5
20-04-2016	Werken aan onderzoekskwestie	8
21-04-2016	Werken aan onderzoeksmethode	8
22-04-2016	Werken aan onderzoeksmethode	8
25-04-2016	Werken aan PGO	8
26-04-2016	Werken aan PGO	7
26-04-2016	Consult met Gemmy	1
28-04-2016	Werken aan PGO	4
28-04-2016	Werken aan resultaten	4
29-04-2016	Werken aan D1	8

02-05-2016	Werken aan D1	8
03-05-2016	Werken aan D1	8
04-05-2016	Werken aan D2	8
05-05-2016	Werken aan D2	8
06-05-2016	Werken aan D2	8
09-05-2016	Werken aan D3	8
10-05-2016	Werken aan D3	4
11-05-2016	Werken aan D3	8
12-05-2016	Werken aan D3 en D4	8
13-05-2016	Werken aan D4	4
16-05-2016	Werken aan D4	8
17-05-2016	Werken aan D4	8
18-05-2016	Werken aan D5	8
19-05-2016	Werken aan D5	8
20-05-2016	Werken aan D5	8
23-05-2016	Werken aan product	8
24-05-2016	Werken aan product	8
25-05-2016	Werken aan product	8
26-05-2016	Werken aan product	8
27-05-2016	Werken aan product	8
30-05-2016	Werken aan conclusie	8
31-05-2016	Werken aan aanbevelingen PGO	6
31-05-2016	Consult met Gemmy	1
01-06-2016	Werken aan samenvatting/abstract	8
02-06-2016	Herzien hele onderzoek	8
03-06-2016	Afronding product, feedback	8
05-06-2016	Laatste hand aan alles	8
06-06-2016	Printen en inbinden	2
07-06-2016	<i>Inleveren PGO + Product</i>	Totaal: 417